

VILNIAUS BAZILIJONŲ SPAUSTUVĖS (1628–1845) VEIKLOS ORGANIZAVIMAS

Ina Kažuro | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ina.kazuro@mb.vu.lt

Vilniaus bazilijonų spaustuvė paliko ryškų pėdsaką Lietuvos kultūros istorijoje. Joje spausdinta lenkų, lotynų, bažnytine slavų, lietuvių, latvių kalbomis, bazilijonų išleistose knygose yra kūrinių ir kitomis Europos kalbomis: italų, prancūzų, graikų, anglų. Platindami įvairiakalbę literatūrą bazilijonai prisidėjo prie daugiatautės LDK kultūros formavimosi bei modernios visuomeninės raidos. Vilniaus bazilijonų knygos yra sulaukusios tyrinėtojų dėmesio, bet iki šiol mažai tirtos materialinės sąlygos, kuriomis vyko leidybinė bazilijonų veikla. Straipsnyje nagrinėjami svarbiausi klausimai, susiję su spaustuvės veiklos organizavimu nuo XVII a. iki spaustuvės uždarymo ir išpardavimo 1845 m.: spaustuvės lokalizacija ir patalpos, teisinė padėtis, valdytojai ir darbuotojai, techninis įrengimas, produkcijos realizavimas. Spaustuvės materialinių sąlygų tyrimas padeda atskleisti veiksnius, lėmusius spaudos darbų raidą ir nuosmukį, suprasti įvairiakalbės kelių konfesijų produkcijos atsiradimo priežastis institucinėje įmonėje.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *Vilniaus bazilijonų spaustuvė, Bazilijonų ordinas, LDK knygos istorija.*

Vilniaus bazilijonų spaustuvė, viena stambiausių Vilniaus ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) spaustuvių, į tyrinėtojų akiratį pateko dar XIX a. antroje pusėje. 1874 m. Osipas Ščerbickis, remdamasis keliais XIX a. pradžios archyviniais dokumentais, pirmą kartą pateikė trumpą informaciją apie spaustuvę ir apibrėžė jos veiklos chronologines ribas¹. 1925 m. Ludwikas Abramowiczius visoje spaustuvės veikloje išskyrė XVIII a. pirmos

¹ *Arkheograficheskii sbornik dokumentov, otnosyashchikhhsya k istorii Severo-Zapadnoi Rusi*

(toliau – ASDSZR). T. 10, s. III.

pusės laikotarpį, kai spaustuvė neveikė, be to, palietė spaustuvės privilegijos klausimą ir atkreipė dėmesį į cenzūros poveikį spaustuvės veiklai XIX a. pradžioje². Praėjus keliems dešimtmečiams Alodios Kaweckos-Gryczowos žinyne buvo sutelkti visi ankstesnės istoriografijos duomenys, pradėdant nuo trumpų paminėjimų Jerzo Samuelio Bandtke's, Józefo Kraszewskio, Michała Wiszniewskio, Uladzimiro Pičetos ir Teodoro Iljaszewicziaus istoriniuose veikaluose, taip pat glaustai aptartas knygų repertuaras³. Be minėtų autorių, trumpų istorinių apybraižų, papildytų pavieniais naujais faktais, pateikė Irina Počinskaja⁴, Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew⁵, Mikalajus Nikolajevas⁶. Svarbių duomenų pasitaiko tyrimuose kitomis temomis. 1967 m. G. Šulkinos straipsnyje apie Vilniaus cenzūrą atskleisti keturių XIX a. pradžios spaustuvės darbuotojų vardai⁷. Michailas Vavrikas, remdamasis Romos Tikėjimo propagandos kongregacijos archyvine medžiaga, analizavo XVII a. Rytų apeigų katalikų bažnyčios hierarchų pastangas organizuoti liturginių knygų spausdinimą⁸. Marijos Cubrzyńskos-Leonarczyk monografijoje apie Supraslės spaustuvę išsamiai išnagrinėtas Rytų apeigų katalikų metropolito Cypriano Żochowskio vaidmuo Vilniaus bazilijonų spaustuvės likime XVII a. pabaigoje⁹.

Bazilijonų spaustuvės istoriografijoje išskirtinos publikacijos naujiems istoriniams šaltiniams atskleisti. Viena skirta 1768 m. karaliaus Stanislovo Augusto spaustuvės privilegijai¹⁰, kuri 1996 m. išversta į baltarusių kalbą¹¹, o 2017 m. skelbta lotynų kalba su vertimu į lietuvių kalbą¹². Paskelbtas 1774 m. spaustuvės inventorius¹³ – ankstyviausias žinomas spaustuvės turto surašymas, atskirai aptartas 1800 m. spaustuvės katalogas¹⁴, kol kas vienintelis žinomas tokios rūšies spaustuvės dokumentas.

Nuo XX a. antros pusės išsiplėtė tyrimai, skirti kokiam nors vienam Vilniaus bazilijonų knygų repertuaro segmentui – leidiniams pagal šriftą arba pagal kalbą: kirilikos šrifto knygoms (Georgijus Golenčenko, Andrejus Voznesenskis, Irina Počinskaja, Zoja Jaroszewicz-Pieresławcew), knygoms lietuvių kalba (Vladas Abramavičius, Vytautas Merkys, Vilius Užtupas, Aušra Navickienė), knygoms lenkų kalba (Joanna Getka). Šitiems tyrimams talkina išsamios bibliografijos, iš kurių paminėtinos Karolio Estreicherio lenkų bibliografija¹⁵, knygų lietuvių kalba bibliografija¹⁶, įvairios XIX–XX a. kirilikos knygų bibliografijos ir kolekcijų katalogai. Visą įvairiakalbį bazilijonų repertuarą bandė aprėpti Marija Piđlypczak-Majerowicz¹⁷, bet jos darbe, kaip ir visų kitų minėtų autorių, Vilniaus bazilijonų knygos nagrinėjamos tik kokios nors platesnės temos kontekste (arba visos bazilijonų vienuolijos, arba LDK spaudos aspektu).

Nepaisant pasiektų tyrimų rezultatų, spaustuvės veiklos organizacija iki šiol nebuvo specialaus tyrimo objektas. Svarbiausia kliūtis, neleidžianti inicijuoti

tokio tyrimo, yra šaltinių stoka. Kita vertus, žinomų istoriografijoje šaltinių panaudojimas dažniausiai apsiribojo pavienių faktų konstatavimu ir citavimu, neišvengta ir klaidų perskaitant rankraščių tekstus.

Straipsnio tikslas – atskleisti spaustuvės veiklos organizavimo procesą nuo XVII a. iki spaustuvės uždarymo ir išpardavimo 1845 m., nagrinėjant jos lokalizaciją bei patalpas, teisinę padėtį, valdytojus bei darbuotojus, techninį įrengimą, produkcijos realizavimą. Pirmas straipsnio poskyris skirtas spaustuvės istorinės raidos gairėms aptarti. Pasirinkti tyrimo aspektai yra aktualūs Lietuvos spaudos verslo iki XIX a. pažinimui. Taip pat jie suteikia medžiagos platesnėms skaitymo, Bazilijonų ordino, Vilniaus socialinės istorijos bei materialinės kultūros tyrimams.

Kadangi spaustuvės archyvas neišliko, tyrimui buvo pritraukti įvairiarūšiai šaltiniai, kurie suskirstomi į keturias grupes. Pirmą grupę sudaro bažnyntinių ir XIX a. pradžios Rusijos valstybinių institucijų archyvinė dokumentacija. Atskirai

2 ABRAMOWICZ, Ludwik. *Cztery wieki druckarstwa w Wilnie, 1525–1925*. Wilno, 1925, s. 74–79.

3 *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie. Wrocław; Kraków, 1959, s. 40–45.

4 POCHINSKAYA, Irina Viktorovna. *Staroobryadcheskoe knigopechatanie XVIII–pervoi chetverti XIX vekov*. Ekaterinburg, 1994, p. 38–40.

5 JAROSZEWICZ-PIERESŁAWCEW, Zoja. *Druki cyrylickie z oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku*. Olsztyn, 2003, s. 118–123.

6 NIKALAEU, Mikalai. *Gistoryya Belaruskai knigi*. T. 1: Knizhnaya kul'tura Vyalikaga knyastva Litouskaga. Minsk, 2009, s. 199–201, 336–339.

7 SHUL'KINA, G. Ya. Rol' vil'nyusskoi tsenzury v razvitii izdatel'skogo dela v 1803–1832 godakh. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1967, t. 4, p. 110–111.

8 VAVRIK, Mikhailo. Tserkovni drukarni i vidannya v Ukrain'skii katolits'kii tserkvi 17 stol. *Analecta OSBM*, 1974, sectio 2, vol. 9(15), s. 111–123.

9 CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, Maria. *Oficina supraska 1695–1803: Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazyljanów*. (Prace Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki Narodowej, 3). Warszawa, 1993, s. 17–35.

10 Apie 1768 m. privilegiją pirmą kartą paskelbta: PETRAUSKIENĖ, Irena. Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos – Lietuvos spaudos istorijos šaltinis. *Knygotyra*, 1988, t. 15 (22), 1 sąs., p. 48.

11 ABRAMAVA, Ina. Gramata Stanislava Augusta bazyľyanam Litouskai pravintsyi 1768 goda. In *Vitsebski sbytyak: gistorychny navukova-papulyarny chasopis*. Vitsebsk, 1996. Vyp. 2, s. 70–71.

12 KAŽURO, Ina. Lietuvos Didžiosios Kuni-gaikštystės spaustuvių privilegijos. *Knygotyra*, 2017, t. 68, p. 79–81 (iš lotynų k. vertė Eugenija Ulčinaitė).

13 NIKOŁAJEW, Miłoła. Drukarnia klasztoru Św. Trójcy w Wilnie w świetle nowych dokumentow archiwalnych. In *Książka ponad podziałami*. Lublin, 2007, s. 175–182.

14 KAZHURO, Inna. Katalog knizhnogo magazina vilenskikh bazilian 1800 goda. In *Rumyantsevskie chteniya – 2017*. Chast' 1. Moskva, 2017, s. 230–235.

15 ESTREICHER, Karol. *Bibliografia polska*. Kraków, 1872–1951. 34 t.

16 *Knygos lietuvių kalba*. T. 1: 1547–1861. Vilnius, 1969.

17 PIDEYPCZAK-MAJEROWICZ, Maria. *Bazyliananie w Koronie i na Litwie: Szkoły i książki w działalności zakonu*. Warszawa; Wrocław, 1986.

šioje grupėje minėtini du pačiai spaustuvei priklausantys dokumentai – tai 1781 m. prefekto pakvitavimas ir 1800 m. spaustuvės produkcijos katalogas. Pirmoje grupėje gausumu išsiskiria Vilniaus bazilijonų vienuolyno apskaitos dokumentai: 1774 m., 1804 m. liepos 21 d. bei lapkričio 29 d., 1823 m., 1837 m. ir 1838 m. vienuolyno vizitacijų aktai (inventoriai) bei 1799–1806 m. vienuolyno išlaidų ir pajamų knyga. Ypač informatyvūs yra vizitacijų aktai: jie ne tik aprašo spaustuvės patalpas ir įrengimą, bet ir suteikia informacijos apie spaustuvės pajamas, sandėlyje laikomas knygas, taip pat pateikia vienuolių sąrašus su biogramomis ir kita. Vienuolyno dokumentacijai priklauso 1758–1781 m. dienynas. Jis buvo paskelbtas XIX a. antroje pusėje, bet dalis teksto, kuri, rengėjų manymu, neturi istorinės vertės, į publikaciją nepateko¹⁸. Būtent nepublikuoti liko teksto fragmentai, liečiantys spaustuvės prefekto veiklą. Taip pat tyrimui naudotasi minėto 1774 m. spaustuvės inventoriaus originalu, nes jo publikacijoje nepaisoma dokumento struktūros, svarbios teksto suvokimui (neišsiskiriami dokumento skyrių ir poskyrių žymėjimai). Vienuolyno dokumentacija iš dalies yra žinoma knygos istorikams, o apie Lietuvos bazilijonų provincijos archyvinę medžiagą iki šiol nežinota. Provincijos archyvui priklauso dvi kanoninių vizitacijų knygos (1777–1778 ir 1793–1798 m.¹⁹), susidedančios iš vienuolių apklausų. Vertinga tai, kad tarp apklaustųjų buvo spaustuvės darbuotojai ir prefektai. Taip pat iš provincijos archyvo kilęs mirusiųjų bazilijonų katalogas, užfiksavęs kelis nežinomus XVIII a. antros pusės spaustuvės darbuotojus. Rusijos valstybinių institucijų medžiaga taip pat vertinga tyrimo temai. Duomenys apie XIX a. spaustuvės veiklą ir darbuotojus išliko tarp pavienių Vilniaus generolo gubernatoriaus kanceliarijos ir Vilniaus mokyimo apygardos valdybos dokumentų. Dvi bylos iš Lietuvos Rytų apeigų katalikų, t. y. unitų, konsistorijos (nuo 1839 m. – stačiatikių konsistorijos), sujungusios įvairiarūšius dokumentus, nušviečia politinius spaustuvės žlugimo veiksnius. Išvardyti dokumentai, parašyti lenkų, lotynų²⁰, rusų kalbomis, saugomi įvairių šalių atminties institucijose – Lietuvos bei Rusijos archyvuose, taip pat Austrijos nacionalinės, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių ir Vilniaus universiteto bibliotekose.

Antra tyrimo šaltinių grupė aprėpia direktyvinius dokumentus – LDK valdovų privilegijas, Bazilijonų ordino regulą, 1784 ir 1786 m. Lietuvos provincijolo Porfiriuszo Skarbeko-Ważyńskio aplinkraščius, Rusijos imperijos įstatymus. Trečią šaltinių grupę sudaro XVIII antros pusės–XIX a. pradžios reklaminiai skelbimai Lietuvos ir Lenkijos periodinėje spaudoje, kurie padėjo tirti produkcijos realizavimo klausimą. Spaustuvės veiklos tyrimui svarbi yra spaustuvės

leidybinė produkcija, kuri sudaro ketvirtą šaltinių grupę. Į bazilijonų knygas tyrime žvelgiama dvejopai – kaip į bazilijonų paveldą ir kaip į vertingą dokumentinį šaltinį, atskleidžiantį veiklos faktus.

SPAUSTUVĖS RAIDOS GAIRĖS

Rytų apeigų katalikų (Unitų) bažnyčia, suvienijusi LDK stačiatikius su Katalikų bažnyčia, buvo įsteigta 1596 m. Pirmieji stačiatikių vienuolynai, prisijungę prie Unitų bažnyčios, buvo Vilniaus, Žirovičių, Biteno, Minsko ir Naugarduko vienuolynai. 1617 m. unitų vienuolių Naugarduko kapituloje paskelbta, kad įsteigiamas naujas ordinas, kurio veiklos pagrindas – Šventojo Bazilijaus Didžiojo regula²¹. Naujai vienuolijai buvo iškeltas uždavinys įtvirtinti Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių susivienijimą LDK rusėnų visuomenėje. Lietuvos bazilijonų provincijos centru tapo Vilniaus Švč. Trejybės vienuolynas. Jame savo veiklą pradėjo žymūs unitų veikėjai – Josifas Rutskis, Juozapas Kuncevičius, Rapolas Korsakas, Leonas Kreuza ir kiti, daug prisidėję prie bazilijonų vienuolijos nuostatų kūrimo. Vilniuje buvo įsteigtas pirmasis bazilijonų noviciatas, formavosi naujos vienuolijos dvasinio gyvenimo taisyklės. XVII a. pirmoje pusėje vienuolyne suintensyvėjo literatūrinė kūryba, kilusi dėl polemikos su stačiatikiais, buvo kaupiama biblioteka. XVIII a. pabaigoje vienuolyne gyveno apie 45 vienuolius²².

Bazilijonai, būdami intelektualiniu Rytų apeigų katalikų bažnyčios elitu, labai anksti suprato spaudos reikšmę misionieriškoje veikloje. Bazilijonų ordinas per visą savo gyvavimo laikotarpį įsteigė penkias spaustuves. Trys spaustuvės veikė Lietuvos provincijoje – Vilniaus, Supraslės ir Minsko vienuolynuose. Kitos dvi spaustuvės priklausė Karalystės provincijai²³ – tai buvo Unevo ir Počajivo vienuolynų spaustuvės²⁴. Vilniaus bazilijonų spaustuvė užima ypatingą vietą bazilijonų

18 ASDSZR. T. 10, s. VIII.

19 Už galimybę ir leidimą naudotis šio šaltinio kopija dėkoju Ukrainos katalikų universiteto dokt. Ivanui Almesui ir prof. Igoriui Skochilyasui.

20 Dokumentų lotynų kalba vertimą atliko Nijolė Klिंगaitė-Dasevičienė, Irena Katilienė ir Vidas Račius.

21 Oficialus ordino pavadinimas – Šventojo Bazilijaus Didžiojo ordinas (lot. *Ordo Sancti Basilii Magni*). 1743 m. įsteigta Lietuvos Šventojo Bazilijaus Didžiojo ordino provincija su Švenčiausiosios Trejybės titulu.

22 Austrijos nacionalinė biblioteka (toliau – ANB), SN 3849, lap. 153r–168r.

23 Antroji bazilijonų ordino provincija, įkurta 1743 m. – Karalystės (kitaip – Rusų arba Lenkų) provincija, t. y. Švenčiausios Dievo Motinos Užtėjos kongregacijos Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas.

24 Kai kurie autoriai priskiria bazilijonams Lvovo spaustuvę, tačiau ji priklausė ne vienuolynui, o Lvovo Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų brolijai. Žr.: GETKA, Joanna. *Polskojęzyczne druki bazylikańskie (XVIII wiek)*. Warszawa, 2013, s. 31.

ir visos LDK knygos istorijoje. Tai yra seniausia Bazilijonų ordino spaustuvė. Jos raidos savitumus lėmė tam tikros sąlygos – lokalizacija metropolijos ir valsťybės sostinėje, kaimynystė su stambiausia LDK teritorijoje Vilniaus jėzuitų akademijos spaustuve, vienuolyno padėtis Bazilijonų ordine ir kiti veiksniai.

1628 metai laikytini Vilniaus bazilijonų spaustuvės veiklos pradžia, nes tais metais buvo išleistas pirmasis leidinys – katekizmas rusėnų kalba *Mokslas, kaip kiekvienas turi tikėti* su nurodyta Vilniaus bazilijonų spaustuve²⁵. Leidinyje panaudoti šriftai ir ornamentiniai elementai iš Leono Mamoničiaus spaustuvės²⁶. 1629 m. šioje spaustuvėje išspausdintas dar vienas leidinys – bazilijono Teodoro Borowiko knyga lenkų kalba apie Žirovičių Švč. Mergelės Marijos paveikslą ir apie jo stebuklus²⁷. Dėl nežinomų priežasčių, išleidus šią knygą, spaustuvė ilgam laikui nutraukė veiklą. Tolesnėje Vilniaus bazilijonų spaustuvės raidoje išskiriami keturi laikotarpiai: 1628–1692, 1760–1800, 1800–1837 ir 1838–1845 metų.

Pirmasis laikotarpis (1628–1692) pasižymėjo keliais ilgamečiais darbo pertrūkiais (spaustuvė neveikė 1629–1639, 1655–1667, 1674–1688 m.). Po kiekvienos pertraukos spaustuvė buvo atnaujinama skirtingų asmenų. Kas prisidėjo prie jos atnaujinimo 1640 m., tiksliai nežinoma, bet manytina, kad tikriausiai tuometis veiklus vienuolyno vyresnysis Aleksejus Dubowiczius. Jis buvo ir dosnus donatorius, ir rūpestingas valdininkas, užsiėmė literatūrine veikla, paskelbė vienuolyno spaustuvėje tris laidotuvių pamokslus. 1655 m. Maskvos kariuomenei užėmus Vilnių, spaustuvė buvo sugriauta²⁸. Vėliau steigimo iniciatoriai buvo Unitų bažnyčios metropolitai, kurie XVII a. tiesiogiai vadovavo bazilijonų vienuolijai. Bažnytinių hierarchų susirūpinimą spaustuve ir dalyvavimą atnaujinant spaustuvės organizavimą nulėmė du veiksniai. Pirma, poreikis aprūpinti Bažnyčių liturginėmis knygomis. Antra, galimybė sutelkti didelius materialinius išteklius, reikalingus spaudai organizuoti. XVII a. unitų cerkvėse buvo naudojamos stačiatikių spausdintinės bei rankraštinės knygos, bet jose plito netikslumai ir dogminės klaidos. Unitų hierarchai, pradėdant metropolitu Josifu Rutskiu, ieškojo šios problemos sprendimo bandydami organizuoti liturginių knygų spaudą Romoje, svarstydami galimybes įrengti spaustuvę Žirovičiuose ar Supraslėje, tačiau šie sumanymai nebuvo sėkmingi²⁹. 1668 m. spaustuvė buvo atnaujinta Vilniuje metropolito Gabriėliaus Kolendos³⁰ bei Vilniaus vienuolyno vyresniojo Joano Malachovskio, tačiau veikė tik iki 1673 metų. J. Malachowskis šiam kilniam tikslui buvo užstatęs Vilniaus Švč. Trejybės cerkvės sidabrą ir vienuolynui priklausiusį Skorobovščickio dvaro turtą³¹. 1689 m. spaustuvė vėl neilgam atnaujinta metropolito Cypriano Źochowskio pastangomis: šis paskolino didžiulius pinigus iš svainio Andrzejiaus Garlińskio ir Supraslės vienuolyno archimandrito Jozefato Michniewicziaus³². Metropolitams

tepavyko išleisti 1670 m. slavišką Breviorių (*Časoslov*)³³ ir 1692 m. Mišiolą (*Služebnik*). Be to, XVII a. spaustuvėje buvo spausdinami leidiniai lenkų, lotynų, bažnytine slavų kalbomis – katalikiški maldynai, laidotuvių pamokslai, paneigirikos, literatūros kūriniai, religiniai veikalai. Tai daugiausia buvo užsakymai iš įvairių tuometės LDK krikščioniškos visuomenės sluoksnių. Produkcijos apimtis XVII a. nebuvo didelė: 1640–1654 m. išspausdinta 40 knygų ir smulkiųjų leidinių, 1668–1673 m. – trylika, o 1690–1692 m. – šeši³⁴. XVII a. pabaigoje spaustuvės veiklą netikėtai nutraukė metropolito C. Žochowskio nurodymas išvežti spaustuvės įrangą ir *Služebniko* tiražą į jo naują rezidenciją Supraslėje, nes spaustuvę jis laikė savo nuosavybe³⁵. 1693 m. po C. Žochowskio mirties Vilniaus bazilijonai Bazilijonų kapituloje reikalavo gražinti spaustuvę į Vilnių. Jie tvirtino, jog spaustuvė įsteigta jų lėšomis³⁶, tačiau naujasis metropolitas Leonas Szlubiczas Załęskis nepalaikė šio prašymo ir spaustuvė liko Supraslėje.

Iki XVIII a. vidurio Bazilijonų vienuolija sustiprino savo pozicijas Rytų apeigų katalikų bažnyčioje ir tapo nepriklausoma nuo metropolitų valdžios. Padidėję materialiniai ištekliai leido bazilijonams savarankiškai plėtoti šviečiamąją ir kultūrinę veiklą. Apie 1760 m. Lietuvos provincijos Bazilijonų ordino vyresnybės nutarimu Vilniuje buvo naujai įsteigta ir aprūpinta fondacijomis spaustuvė³⁷. Prasidėjo antrasis spaustuvės istorijos laikotarpis (1760–1800), kuriame ji pasiekė pažangios bei pelningos įmonės lygmenį. Visai provincijai priklausanči spaustuvė leido spręsti vienuolijos problemas. Antai 1786 m. Lietuvos provincijolas P. Skarbekas-Ważyński, siekdamas pagerinti vienuolynų bibliotekų

25 *Nauka yako veriti maet kazhdyi*. V Vil'ne: v drukarni tykh zhe otsov [i. e. monastyre vilenskom zhivoe zhivonachal'noe Troitsy], 1628. 8°.

26 ZERNOVA, Antonina Sergeevna. Tipografiya Mamonichei v Vil'ne (XVII vek). *Kniga: Issledovaniya i materialy*, Moskva, 1959, sb. 1, s. 219.

27 BOROWIK, Teodozy. *Historia, abo Powiesc zgodliwa... o obrazie Przczystey Panny Maryey Zyrowickim cudotwoornym...* i iuz to drugi raz v druk podana. W Wilnie: w drukarni oycow Bazyljanow przy Cerkwi Swiętey Trycy, 1629. 4°. 1629 m.

laida buvo pakartotinė, o pirmą kartą ši knyga pasirodė 1622 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje.

28 SKRUTEN', Iosafat. Zhittepisi Vasiliyan (Vii-mok z rukopisnogo zbirnika mitr. L'va Kishki). In *Zapiski china Svyatogo Vasiliya Velikogo* (Analecta OSBM). T. 2, vip. 3–4, Zhovkva, 1927, s. 383.

29 Išsamiau žr.: VAVRIK, Mikhailo. Tserkovni drukarni i vidannya v Ukrain'skii katolits'kii tserkvi 17-go stol. *Analecta OSBM*, 1974, sectio 2, vol. 9(15), s. 111–123.

30 Ten pat, p. 119–120.

31 Ten pat, p. 120.

32 VUB RS, F4–35484(A–2132)–35492(A–2132), lap. 3v.

33 Egzempliorių neišliko.

34 Vilniaus bazilijonų spaustuvės bibliografiniai duomenys paremti šio straipsnio autorės disertacinio tyrimo medžiaga.

35 VUB RS, F4–35484(A–2132)–35492(A–2132), lap. 2v.

36 ASDSZR, t. 12, p. 132.

37 ANB, SN 3849, lap. 163v.

komplektavimą, patarė iš kiekvieno vienuolyno surinkti 54 auksinų mokestį, kad spaustuvė galėtų išleisti naują trylikos tomų šventųjų gyvenimų rinkinį ir papildyti bibliotekų fondus³⁸. Tais pačiais metais nutarta Vilniaus vienuolyne kaupti bazilijonų autorinių rankraščių archyvą, kuris saugotų tekstus, kol specialioji komisija pritaris jų skelbimui Vilniaus bazilijonų spaustuvėje³⁹.

Aukščiausiu spaustuvės valdytoju tapo bazilijonų kapitulos. Kapitulose buvo sprendžiami spaustuvės personalo, darbo organizavimo, pajamų naudojimo klausimai. Dalis spaustuvės pelno ėjo Lietuvos provincijų išlaikymui⁴⁰. Taip pat provincijų nurodymu dalis spaustuvės pelno buvo dalijama provincijos vienuolynams. 1795 m. Žirovičių bazilijonų kapituloje nuspręsta 13 753 auksinų iš spaustuvės pajamų perduoti Barūnų vienuolynui⁴¹. 1818–1826 m. provincijolas Cezaris Kamieńskis skirdavo iš spaustuvės kasos nedideles sumas ne tik Barūnų, bet ir Volnianskio, Naugarduko, Sutkovskio, Lahoiskio, Kosutskio, Rakovskio bazilijonų vienuolynams⁴². Kanoninių vizitacijų metu Lietuvos provincijolo įgaliojimas tikrino, kad spaustuvės prefektas tvarkytų spaudos ir finansų apskaitos dokumentaciją, palikdamas vieną egzempliorių spaustuvėje, antrą siųsdamas į Lietuvos provincijos archyvą⁴³. Tuomet Vilniaus bazilijonų vienuolyno santykiai su spaustuve apsiribojo tik ūkiniais reikalais: vienuolynui pavesta aprūpinti spaustuvės darbuotojus maistu, o patalpas – kuru ir apšvietimu. Už šias paslaugas iš spaustuvės kasos vienuolynui kasmet buvo sumokama 3 000 auksinų⁴⁴. Nepaisant nustatytos tvarkos, spaustuvė kentėjo dėl savavališko vienuolyno vyresniųjų kišimosi į jos reikalus ir finansus⁴⁵. Užtikrinus materialinę padėtį Lietuvos bazilijonų vyresnybė leido spaustuvės prefektui savarankiškai užsiimti komercine leidyba, kiek tai buvo reikalinga spaustuvės materialinei būklei palaikyti⁴⁶. XVIII a. paskutinio dešimtmečio pajamų ir išlaidų duomenys atskleidžia gerą finansinę spaustuvės būklę nepaisant didelių politinių ir visuomeninių permainų. 1793 m. spaustuvės kasoje buvo 44 236 auksinai ir 22 ½ grašių, iš kurių tik 19 319 auksinų liko spaustuvės kasoje, nes 11 164 auksinai buvo panaudoti spaustuvės reikmėms, o 13 753 auksinai provincijos vyresnybės pavedimu, kaip minėta, perduota Barūnų vienuolynui⁴⁷. 1795 m. pajamos didėjo: kasoje buvo 58 185 auksinai ir 4 grašiai, iš kurių net 32 229 auksinai 25 grašiai buvo išleisti spaustuvės reikalams⁴⁸. 1798 m. spaustuvė turėjo pelno, kuris siekė 48 749 auksinus ir 28 grašius, iš kurių spaustuvės reikmėms užteko 14 853 auksinų ir 8 grašių⁴⁹.

XVIII a. antroje pusėje spaustuvė derino keturių rūšių darbus, kuriais stengtasi užtikrinti nuolatinę pajamas: 1) Bazilijonų ordino užsakymų leidybą, 2) kitų institucijų bei asmenų užsakymų leidybą, 3) leidybą savo lėšomis ir 4) leidybinius projektus su kitomis spaustuvėmis. Nuo 1760 m. iki 1799 m.

Vilniaus bazilijonų spaustuvė išspausdino daugiau kaip 300 knygų ir brošiūrų lenkų, lotynų, bažnytine slavų, lietuvių kalbomis. Repertuaro branduolį sudarė religinė literatūra. 1768 m. prasidėjo ilgametis bendradarbiavimas su sentikių pirkliais, kuriems išspausdinta keliasdešimt kirilikos knygų. Bazilijonai užmezgė ryšius su Žemaitijos pirkliais. Katalikų knygos lietuvių kalba buvo spausdinamos pirklių Juozapo Lindono, Juozapo Dziedzickio užsakymu ir savo lėšomis. Spaustuvė priimdavo užsakymus spausdinti pasaulietinę literatūrą.

Trečiasis spaustuvės istorijos laikotarpis (1800–1837) prasidėjo 1800 m., kai Rusijos senatas perdavė spaustuvės veiklos kontrolę iš bazilijonų provincijolų unitų vyskupams. Nuo 1803 m. spaudos produkciją pradėjo cenzūruoti Vilniaus universitetas⁵⁰. Nepaisant politinio ir cenzūros varžymo, spaudos darbai nenutrūko, spaustuvė veikė net prancūzmečiu⁵¹. Iš dokumentų matyti, kaip palaipsniui mažėjo pajamos: 1804 m. spaustuvės kasoje buvo 24 998 auksinai ir 29 grašiai, iš kurių kasoje liko tik 1 073 auksinai 18 ir ½ grašių, nes visi kiti pinigai buvo panaudoti spaustuvės reikmėms⁵². 1831 m. įsiliepsnojus sukilimui prieš Rusijos valdžią, spaustuvės darbuotojai, gelbėdamiesi nuo karo ir choleros, išsiskirstė. Vienuolyne įkurta choleros ligoninė (lazaretas) visiškai sugriovė materialinį spaustuvės pagrindą⁵³. Pasibaigus sukilimui, spausdinimo darbai nebesiekė ankstesnių mastų. Spaustuvei lemtingas buvo ir 1832 m. vasario 16 d. Rusijos imperatoriaus įsakas, panaikinęs Bazilijonų provincijolo pareigas⁵⁴. Nuo tada Bazilijonų ordinas prarado savarankišką padėtį Unitų bažnyčioje. 1835 m. kovo 22 d. spaustuvė prijungta prie vienuolyno⁵⁵. Per dvejus

38 SKARBK-WAŻYŃSKI, Porfiriusz. *Omnibus et singulis Ordinis et Provinciae Nostrae Monachis... precatur*. [Vilnius: Bazilijonų sp., 1786]. 4°.

Lap. [3]r–[3]v.

39 Ten pat, lap. [5]r–[5]v.

40 LVIA, F 1178, ap. 1, b. 48, lap. 9r.

41 ANB, SN 3849, lap. 166v.

42 LMAB RS, F41–220, p. 386–387.

43 ANB, SN 3849, lap. 167r. XVIII a. antroje pusėje Lietuvos provincijos archyvas buvo provincijolo rezidencijoje Torokanėje.

44 ANB, SN 3849, lap. 372r, 436v; LMAB RS, F41–82, lap. 55r, 57r, 62v, 64v, 68v.

45 RVIA, F. 823, ap. 3, b. 506, lap. 409r–409v; ANB, SN 3849, lap. 372r.

46 LVIA, F 1178, ap. 1, b. 48, lap. 5r.

47 ANB, SN 3849, lap. 166v.

48 Ten pat, lap. 375v.

49 Ten pat, lap. 438v.

50 SHUL'KINA, G. Ya. Rol' vil'nyusskoi tsenzury v razvitii izdatel'skogo dela v 1803–1832 godakh, s. 99–101. 1804 m. Vilniaus universitete pradėjo veikti Cenzūros komitetas.

51 1812 m. liepos 7 d. Vilniaus prezidentas Mykolas Romeris liepė bazilijonų spaustuvei išspausdinti 1 000 egzempliorių atsišaukimo dėl miestiečių rekrutavimo į Napoleono gvardiją. LVIA, F 1178, ap. 1, b. 48, lap. 4v.

52 VUB RS, F4–(A755) 28497, lap. 18v.

53 LVIA, F 1178, ap. 1, b. 48, lap. 9r.

54 *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii* (toliau – PSZRI) (vtoroe sobranie), t. 7 (1832), № 5169.

55 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 1r–2r; 1837 m. inventoriuje kitokia data: 1835 m. balandžio 30 d. (LMAB RS, F41–220, p. 384).

metus, iki 1837 m. birželio 5 d., spaustuvė gavo 14 566 auksinus ir 6 ½ grašių pajamų. Iš šios sumos spaustuvės išlaidoms atiteko 5 952 auksinai ir 22 ½ grašių, tad kasoje liko 8 640 auksinų ir 14 grašių⁵⁶. 1837 m. išspausdintos kelios mažos rubricelės lotynų kalba – tai paskutiniai bibliografijoje žinomi spaustuvės leidiniai⁵⁷. Tais pačiais metais buvo spausdinami Evangelijų skaitiniai lenkų kalba (planuojamas tiražas – 2 000 egzempliorių), bet knygutė neišėjo⁵⁸. Iš viso per 1800–1837 m. laikotarpį spaustuvėje pasirodė apie 300 spaudinių įvairiomis kalbomis (lenkų, lotynų, lietuvių, latvių, bažnytine slavų kalbomis), tarp jų padaugėjo smulkiųjų leidinių ir brošiūrų.

1838 m. įvyko paskutinė spaustuvės inventorizacija, ir liepos 1 d. spaustuvės prefektas buvo pašalintas iš pareigų⁵⁹. Prasidėjo paskutinis spaustuvės istorijos laikotarpis, trukęs iki 1845 metų. 1839 m. po Rytų apeigų katalikų bažnyčios ir Bazilijonų ordino panaikinimo Vilniaus Švč. Trejybės vienuolynas su spaustuve perėjo į Stačiatikių bažnyčios jurisdikciją. 1839–1845 m. spaudos darbai nebeatnaujinami, užtat spaustuvės turtas pavirto vertingu prekybos objektu. Iš spaustuvės sandėlio kelerius metus išparduodamos knygos katalikų vienuolynams, pirkliams, spaustuvininkams. 1845 m. birželio 6 d. buvusiam bazilijonų vienuolyne vykusiose varžytinėse parduota didžiausia dalis spaustuvės įrangos, tipografinės medžiagos⁶⁰ ir produkcijos: spaustuvininkui Teofilui Gliuksbergui parduotos 5 spausdinimo staklės už 101,5 sidabrinis rublius ir 255,20 pūdų tipografinės medžiagos už 717,95 sidabrinis rublius, spaustuvininkui Abraomui Dvoržecui – 67 spaudmenų kasos bei 12 realų už 7,30 sidabrinų rublių, o miestiečiui Gromkai (Gronimui) Pupkinui už 664,17 sidabrinų rublių parduota visa spaustuvės produkcija: *Rožių sodas*⁶¹ 1 272 egzemplioriai po 16 kapeikų (iš viso 203,25 sidabriniai rubliai) bei *Officium arba Maldos kasdienės*⁶² 2 950 egzempliorių po 7,5 kapeikas (iš viso 221,25 sidabriniai rubliai). Už 266 makulatūros pūdus (atitinka 4 357,08 kg) G. Pupkinas sumokėjo 239,40 sidabrinų rublių⁶³. Pirkėjams išvežus įrengimus ir tipografinę medžiagą, spaustuvė nustojo egzistuoti.

Visa už spaustuvės pardavimą gauta suma (1 490,47 sidabriniai rubliai) buvo panaudota iki 1850 m. Vilniaus Švč. Trejybės stačiatikių vienuolyno reikmėms. Viena pinigų dalis buvo skirta įvairiems daiktams, reikalingiems mišioms ir apeigoms, pirkti, o antra dalis buvo panaudota remonto darbams: naujai vienuolyno sodo tvorai, kelių vienuolių celių pertvarkymui, virtuvės židinio atnaujinimui, virtuvės bei kepyklos sienų remontui, naujo vandens siurblio įrengimui⁶⁴.

Yra duomenų, kad dar prieš varžytines Stačiatikių bažnyčios vyresnybė svarstė apie galimybę kada nors atnaujinti Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyno spaustuvę. 1843 m. rugpjūčio 18 d. metropolitas Josifas Semaška nurodė

igumenui Arsenijui Chrolkevičiui atidžiai atrinkti medžiagą pardavimui, kad nauja spaustuvė ateityje dėl neapgalvotų veiksnių nesusidurtų su sunkumais įsigyjant specifinę *tipografinę medžiagą*⁶⁵. Kadangi neišparduoti liko kirilikos šriftai ir vaizdinė ornamentinė medžiaga⁶⁶, tai galima spėti, kad svarstoma apie stačiatikių literatūros spaudą. Tačiau ši idėja liko neįgyvendinta – 1871 m. bazilijonų spaustuvės kirilikos šriftai, graviūros ir atsklandos kaip žaliava buvo parduoti Vilniuje⁶⁷.

LOKALIZACIJA IR PATALPOS

Spaustuvės lokalizacija yra svarbus sėkmingos veiklos veiksnys, nes nuo to priklauso spaustuvės atliekamos funkcijos: komunikacinė, prekybinė ir kultūrinė. Pasirenkant vietą atsižvelgiama, kad ją galėtų lengvai pasiekti ne tik autoriai bei leidinių užsakovai, bet ir įvairios prekyautojų bei knygų vartotojų grupės.

Vilniaus bazilijonų vienuolyno spaustuvė visais laikotarpiais buvo vienuolyno teritorijoje. Pats vienuolynas įsikūręs senovinėje Vilniaus miesto vietoje netoli Aštriųjų (dab. Aušros) vartų, nuo viduramžių per Medininkus jungusių sostinę su rytinėmis LDK žemėmis. Šioje vietoje nuo XVII a. telkėsi trijų krikščioniškų konfesijų šventovės – stačiatikių Švč. Dvasios vienuolynas, katalikų karmelitų Šv. Teresės vienuolynas su garsiuoju Švč. Mergelės Marijos paveikslu

56 LNMAB RS, F41–220, p. 384.

57 *Directorium divini officii juxta ritum monasticum... in commodum monachorum sub regula S.P.N. Benedicti...* Vilnae: Typis Basilianis, 1837; *Directorium horarum canonicarum et missarum...* Vilnae: typ. Basilian., 1837.

58 LMAB RS, F41–220, p. 384.

59 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 17v.

60 Tipografinė medžiaga – t. y. šriftai. Prieš varžytines buvo nustatyta, kad dėl prastos būklės jie nebegali būti naudojami pagal tiesioginę paskirtį ir todėl parduodami kaip žaliava, kurią perlydžius būtų galima gaminti naujus spaudmenis.

61 FALKOWSKI, Jakób. *Ogród różany, w którym zawiera się duch nabożeństwa i religii*. Ed. 2-a. Wilno: Druk. XX. Bazylianów, 1829.

62 *Officium albo Codziennie Nabożeństwo ku większej czci i chwale Boga...* Wilno: Druk. XX. Bazylianów, 1835.

63 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 46r–47r., 55v.

Pažymėtina, kad į pardavimą nepateko lietuviška spaustuvės produkcija – metropolito Josifo Semaškos pavedimu visi lietuviškų knygų egzemplioriai buvo perduoti Vilniaus stačiatikių katedros soborui, taip pat kitų knygų po 10 egzempliorių palikta Švč. Trejybės vienuolyno bibliotekoje iki naujų metropolito potvarkių.

64 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 82v–83r.

65 Ten pat, lap. 41v–42r.

66 MILOVIDOV, Aleksandr Ivanovich. *Obraztsy shriftov i ornamentov vilenskoj (troitskoj) i suprasl'skoj tipografii (XVII i XVIII vv.)*. In *Opisanie slavyano-russkikh staropechatnykh knig Vilenskoj Publichnoj biblioteki* (1491–1800 gg.). Vil'na, 1908, p. 155–160.

67 NIKALAEU, Mikalai. *Gistoryya Belaruskai knigi*, s. 338–339.

ir Rytų apeigų katalikų bazilijonų Švč. Trejybės vienuolynas. Aplink bažnyčias būrėsi amatininkų dirbtuvės, pirklių, smuklininkų gyvenvietės, miesto prekyvietės ir kt. Taigi vienuolyno lokalizacija senajame miesto religinės kultūros ir amatų centre buvo palanki spaustuvės veiklai.

Apie spaustuvės buvimą vienuolyno teritorijoje XVII a. turime vieną netiesioginį liudijimą: tai bazilijono Teofano Biedos prisiminimai apie 1655 m. Maskvos karo metu nukentėjusią *vienuolyno bibliotekos, spaustuvės ir zakristijos (Clenodorum)* įrangą ir daiktus⁶⁸. XVIII a. po ilgos pertraukos atnaujinta spaustuvė glaudėsi viename iš vienuolyno pastatų. 1760 m. gegužės 28 d. Vilniuje siautėjo gaisras, atnešęs vienuolynui didelius nuostolius⁶⁹. Po metų pagal architekto Jono Kristupo Glaubico projektą prasidėjo naujo vienuolių korpuso statybos⁷⁰. Tai buvo du keturaukščiai ilgi pastatai, sueinantys stačiuoju kampu. Naujieji korpusai juosė vienuolyno cerkvę iš pietų ir vakarų, todėl inventoriuose jie vadinami *vakarine* ir *pietine linija*. Pastačius korpusus, spaustuvė buvo perkelta į tas patalpas.

1774 m. inventoriuje jau fiksuojama, kad spaustuvės vieta yra pirmame *vakarinės linijos* aukšte⁷¹. Spaustuvė užėmė didelę patalpą su aštuoniais langais ir kokline krosnimi. Šiame kambaryje stovėjo staklės, spaudmenų realai, buvo įrengtos 7 lovos darbuotojams. Prie šios patalpos glaudėsi dar kiti du mažesni kambariai: pirmasis (jo paskirtis inventoriuje nenurodoma) buvo su vienu langu ir be krosnies⁷², antrasis skirtas spaudmenų liejyklai. Jame taip pat buvo tik vienas langas, koklinė krosnis, dvi lovos, stalas ir du staliukai⁷³.

Paskutiniu veiklos laikotarpiu spaustuvė buvo perkelta į specialų *vakarinės linijos* statinį – sparno priestatą (*wystup*). Jis tik trijų aukštų, tačiau dėl savo aukštingumo prilygo pagrindiniam pastatų kompleksui. Priestato pirmame aukšte buvo įrengta spaustuvės patalpa (*salė*), antrame aukšte – refektoriumas (vienuolių valgykla), trečiajame – biblioteka⁷⁴. Inventorių duomenimis, XIX a. pradžioje, be pagrindinės patalpos, spaustuvei priklausė ir kitos erdvės, sutelktos žemutiniame aukšte *pietinės ir vakarinės linijų* sankirtoje. Trys kambariai *vakarinėje linijoje* buvo skirti neįrištoms knygoms ir kitiems reikmenims sandėliuoti⁷⁵. *Pietinėje linijoje* buvo prefekto gyvenamasis kambarys su dviem langais. Prefekto kambario sienas puošė 25 įstiklinti paveikslai⁷⁶. Ši patalpa jungėsi su nešildomu sandėliu, jame lentynose keturiomis eilėmis buvo surikiuotos parduoti įrištos knygos⁷⁷. Taigi XIX a. spaustuvės patalpų kompleksą sudarė salė ir penki kambariai. 1804 m. vienuolyno inventoriuje buvo pažymėtas knygynas, arba krautuvė (*Magazyn Drukarski*)⁷⁸. Manytina, kad tai buvo vienas iš spaustuvės sandėlių.

TEISINĖ PADĖTIS

Iki 1791 m. LDK nebuvo atskiros valstybinės institucijos, reguliuojančios leidybos klausimus. Visos šalies spaudos įmonės tenkinosi specialiomis privilegijomis, kurias teikė valdovai ir bažnytinės institucijos. Privilegijų pažeidimo atveju spaustuvių problemos būdavo nagrinėjamos teismuose (LDK tribunolo, maršalkos, asesorių ir t. t.)⁷⁹.

Vilniaus bazilijonų spaustuvė vykdė veiklą remdamasi LDK valdovų privilegijomis, suteiktomis gerokai anksčiau prieš ją įsteigiant: pagal 1633 m. liepos 9 d. Vladislavo IV privilegiją bazilijonų vienuolynas tapo savininku visų senų Rytų apeigų katalikų Švč. Trejybės brolijos privilegijų ir lengvatų, kuriose atskiru sakiniu buvo įrašyta teisė spausdinti knygas graikų, slavų, rusėnų, lenkų ir lotynų kalbomis⁸⁰. Vėliau bazilijonai kelis kartus (t. y. 1661, 1702 ir 1767 m.) gavo patvirtinančias privilegijas, tačiau žodžiai apie knygų spausdinimą į jas nepateko⁸¹. Tik 1768 m. karalius ir didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas suteikė specialią spaustuvės privilegiją. Ši privilegija buvo suteikta dėl Lietuvos bazilijonų provincijos vyresnybės prašymo perkelti Vilniaus spaustuvę į Vitebską. Tuo metu Vitebske įsikūrė turtingas bazilijonų vienuolynas, kuris išlaikė filosofijos studijas ir bajorų vaikų mokyklą⁸². Perkeliant spaustuvę tikėtasi literatūra aprūpinti Vitebsko studijas. Dėl nežinomų aplinkybių Vilniaus bazilijonų spaustuvė į Vitebską taip ir nebuvo perkelta⁸³, o veikė Vilniuje be pertraukos iki pat uždarymo. Spaustuvės teisei padėčiai buvo svarbu tai, kad Stanislovo Augusto privilegijoje ji buvo prilyginta visoms kitoms Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) spaustuvėms ir gavo garbingą karališkosios spaustuvės titulą.

68 SKRUTEN', Iosafat. Zhittepsi Vasilijan, s. 383.

69 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 374, lap. 9r.

70 Ten pat.

71 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 13v.

72 Ten pat, lap. 15r.

73 Ten pat.

74 VUB RS, F4–(A752) 28493, lap. 8r.

75 VUB RS, F4–(A750) 28491, lap. 15v.

76 LMAB RS, F41–220, p. 359.

77 VUB RS, F4–(A750) 28491, lap. 15v.

78 VUB RS, F4–(A755) 28497, lap. 6v.

79 SZCZEPANIEC, Józef. Cenzura. In *Słownik literatury polskiego oświecenia*. 2-e wyd., posz. i popr. Wrocław, 1996, s. 43.

80 Vladislavas IV Vilniaus bazilijonų vienuolynui

suteikė privilegiją 1633 m. liepos 9 d., o Rytų apeigų katalikų Švč. Trejybės brolijai – tais pačiais metais liepos 12 d. Tekstai skelbti: *Sobranie drevnikh gramot i aktov gorodov Vil'ny, Kovna, Trok, pravoslavnykh monastyrej, tserkvei i po raznym predmetam*. Ch. 2. Vil'na, 1843. № 39, № 31.

81 *Akty, izdavaemye Vilenskoyu arkheograficheskoyu komissieyu*, t. 9, № 21.

82 KHMAL'NITSKAYA, Lyudmila Uladzimirauna. Z gistoryi Vitsebskaga bazył'janskaga klyashtara. *Gistarychna-Arkhealagichny Zbornik*, Minsk, 1994, Numar 4, s. 209.

83 1772 m. įvykus pirmam ATR padalijimui, Vitebskas atsidūrė Rusijos imperijos sudėtyje ir buvo atskirtas nuo Lietuvos bazilijonų provincijos.

Be pasaulietinės valdžios, Vilniaus bazilijonų spaustuvės padėtis buvo apibrėžta specialiais Bazilijonų ordino nuostatais, paskelbtais 1772 metais⁸⁴. Vie nuolijos nuostatuose spaustuvės reikalingumas grindžiamas tuo, kad spauda yra tikinčiųjų religingumo auklėjimo ir mokslo palaikymo priemonė.

XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje ATR vyko reikšmingos visuomeninės reformos. Ketverių metų seime buvo svarstomas spaudos ir leidybos valdymo klausimas. 1791 m. birželio 24 d. Policinės komisijos įstatymas panaikino karaliaus privilegijų sistemą, leidybos reguliavimas buvo perduotas komisijos žinion. Iš jos buvo reikalaujama teisiškai užtikrinti, kad šalyje būtų saugoma *laisvė rašyti ir skelbti*⁸⁵. Tačiau ši reforma niekaip neatsiliepė Vilniaus bazilijonų spaustuvei, nes netrukus įvyko trečiasis ATR padalijimas ir Rusijos imperija okupuotose LDK žemėse teisinę administracinę sistemą pradėjo reorganizuoti pagal naują tvarką.

Rusijos imperijos sudėtyje spaustuvės padėtis buvo įteisinta 1800 m. gegužės 4 d. senato nutarimu, kuriuo patvirtintas pavaldumas bažnytinėms institucijoms⁸⁶. Tačiau spaustuvės teisės būdavo nuolat pažeidžiamos – pavaldūs Rusijos administracijai unitų vyskupai apskaičiuodavo jos turtą⁸⁷, kontroliuodavo pajamas, nurodydavo, ką galima ir ko negalima spausdinti. 1811 m. bazilijonų spaustuvė, kaip ir visos kitos Vilniaus ofcinos, buvo perduota Rusijos policijos ministerijos priežiūrai su neapibrėžtomis teisėmis reguliuoti jos veiklą. Policijos funkcijos reikėsi reikalavimu siųsti jai kiekvieno leidinio pirmą egzempliorių ir visos leidžiamos produkcijos sąrašus⁸⁸. Drauge su cenzūra policijos kontrolė tapo leidybos varžymo įrankiu ir prisidėjo prie Vilniaus bazilijonų spaustuvės žlugimo.

VALDYTOJAI IR DARBUOTOJAI

VALDYTOJAI. XVII–XVIII a. spaustuvė, priklausiusi bažnytinei institucijai, turėjo savo viršininką, arba prefektą, rinktą iš pačios institucijos narių. Spaustuvės prefektas sprendė ūkinius ir organizacinius klausimus. 1794 m. Lietuvos bazilijonų provincijolo įgaliotinis Silvestras Antonowiczius rašė, kad prefektas turi išmanyti spaudinių rūšis, pirktinas darbui medžiagas, spaudos kainą, darbuotojų atlyginimus ir parduodamas knygas⁸⁹. Prefektas taip pat atlikdavo redaktoriaus ir korektoriaus darbą, jei pati spaustuvė neturėjo tokio specialisto⁹⁰.

Apie XVII a. prefektus žinių surasti nepavyko. Vieną iš pirmųjų XVIII a. dirbusių prefektų pavyko nustatyti iš 1764 m. leidinio *Bazilijonų mokykla* dedikacijos⁹¹. Tai Augustinas Panowskis (?–1767), kartu ejęs ir Berezviečiaus vienuo-

lyno vyresniojo pareigas. Apie A. Panovskį dar žinoma, kad 1754 m. jis gyveno Žirovičių vienuolyne⁹², mirė 1767 m. kovo 12 dieną⁹³.

Apie kitą prefektą Ambrožy Kiryatą (Kiryatt, Kyriatt; 1739–po 1806), kuris darbavosi spaustuvėje trejus metus, žinoma daugiau⁹⁴. Šis vienuolis buvo labai išsimokslinęs: ketverius metus Romoje studijavo teologiją, vėliau dėstė retoriką, filosofiją ir teologiją Vladimirovo, Vitebsko, Polocko, Vilniaus noviciatuose. XIX a. pradžioje Laurušėvo bazilijonų vienuolyno noviciatas, kuriame dėstė A. Kiryatas, buvo laikomas pažangiausiu visoje Lietuvos provincijoje⁹⁵. 1799 ir 1806 m. Vilniaus bazilijonai išleido jo *Dogminės teologijos vadovėlį*⁹⁶. Spaustuvės prefekto ir knygų cenzoriaus pareigas A. Kiryatas ėjo tuo pačiu metu, kai buvo paskirtas Vilniaus noviciato teologijos profesoriumi. Remiantis jo cenzūruotomis knygomis⁹⁷ galima teigti, kad spaustuvės prefektu jis buvo apie 1772–1775 m.

Iki 1776 m. Vilniaus bazilijonų spaustuvė turėjo ir viceprefektą (*vice prefectus*). Šias pareigas 14 metų ėjo vienuolis Narcisiuszas Januszkiewiczus (1735–1783)⁹⁸. Bazilijonų kataloge užsimenama tik tiek, kad jis 1763 m. davė įžadus Bityne, o paskutiniaus pusantrų gyvenimo metų buvo vikaras kitame vienuolyne.

84 *Constitutiones examinandae et seligendae in futuris capitulis sive constitutiones in monasterio Hoscensi formatae...* provinciae Litvanae vulgatae. Vilnae: typis Basilianis, 1773. 8°. P. 151–152.

85 SZCZEPANIEC, Józef. Cenzura, s. 48.

86 PSZRI, t. 26 (1800–1801), № 19412.

87 Pavyzdžiui, 1804 m. vizitacija buvo atlikta Romos katalikų dvasinės kolegijos ir Brastos vyskupo pavedimu: VUB RS, F4–(A755) 28497, lap. 18v.

88 LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 394, lap. 16r–16v.

89 ANB, SN. 3849, lap. 166v–167r.

90 ZĄBKOWSKI, Franciszek. *Teoria sztuki drukarskiej zastosowana do praktyki*. Warszawa, 1832, s. 74.

91 Iš prieinamų mums devynių šio leidinio egzempliorių tik viename yra dedikacija, skirta spaustuvės prefektui Augustinui Panovskiiui. MENNITI, Piotr. *Szkola Bazylianska zamykająca nauki dla dobrego wychowania nowicuzszow y professow Z. S. Bazylego W*. W Wilnie: w drukarni J. K. M. XX Bazylanos, 1764. 4°. VUB RSS, IV 14910.

92 VAVRIK, Mikhailo. Naris rozvitku i stanu Vasiliyans'kogo china XVII–XX st.: Topografichno-statistichna rozvidka. *Zapiski CHSVV*, Seriya 2, Sektsiya 1. Rim, 1979, s. 100.

93 VUB RS, F3–1837, lap. 72r.

94 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 305, lap. 110v.

95 PODHORSKI-OKOŁÓW, Leonard. Książdz z Cyryna. *Pamiętnik Literacki*: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, 1954, 45/3, s. 69.

96 KIRYAT, Ambroży. *Teologia dogmatyczna z autorów... dobrze zastużonych wycięta*. W Wilnie: druk. Bazyljanow, 1799. 4°; KIRYAT, Ambroży. *Teologia dogmatyczno-moralna...* W Wilnie: druk. Bazyljanow, 1806. 4°.

97 *Nabozenstwo skuteczne do Nayswiętszego Serca Jezusowego...* W Wilnie: druk. Bazyljanow, [1773]. 12°; NEREZIUSZ, Jan Hieronim. *Kazania o Przenaydostoiniejszey Matce Boskiey Maryi Pannie na wszystkie iej uroczystosci*. W Wilnie: druk. Bazyljanow, 1774. 8°.

98 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 305, lap. 95v.

Jo veikla spaustuvėje turėjo pasibaigti iki 1777 m., nes po šių metų vienuolyno Dienyne apie jį visiškai neužsimenama⁹⁹.

Nuo 1777 m. spaustuvės prefektu buvo Niceforas Neniczius (1742–po 1804¹⁰⁰). 1761 m. jis įstojo į Bazilijonų ordiną ir ketverius metus mokėsi vienoje iš bazilijonų mokyklų teologijos. 1765 m. Vilniaus jėzuitų akademijoje N. Nenicziui įteiktas filosofijos bakalauro diplomas¹⁰¹. Per 40 vienuolystės metų ėjo įvairias pareigas – pamokslininko, vikaro, alumnato vicerektoriaus ir retorikos dėstytojo¹⁰². N. Neniczius valdė spaustuvę 18 metų. Tuomet spaustuvės pelnas reikšmingai papildydavo ordino išdą. Sėkminga prefekto veikla buvo labai vertinama: 1784 m. Torokanės bazilijonų kapitula paskyrė jam kasmetę 200 lenkiškų auksinų dydžio pensiją drabužiams ir kitoms reikmėms¹⁰³. Matyt, už didelius nuopelnus jis buvo paaukštintas, nes paskutiniu darbo laikotarpiu ėjo spaustuvės *rektorius* pareigas¹⁰⁴. 1794 m. N. Neniczius buvo išrinktas Lietuvos provincijos sekretoriumi, o į savo vietą rekomendavo tėvą Germaną Bieleckį¹⁰⁵. 1804 m. N. Neniczius vėl minimas kaip Vilniaus vienuolyno emeritas ir nuodėmklausys¹⁰⁶. Tolesnis jo likimas nežinomas. 1777–1781 m. vienuolyno Dienyne užfiksuoti N. Nenicziaus rūpesčiai dėl spaustuvės. 1777 m. rugsėjo 10–14 d. prefektas buvo išvykęs į Barūnų miestelio mugę pirkti spaustuvei reikalingų medžiagų¹⁰⁷, o 1778 m. rugsėjo 23–28 d. vyko į Prūsijos pasienį Žemaitijoje pirkti popieriaus¹⁰⁸.

Po N. Nenicziaus prefekto pareigos buvo paskirtos Germanui Bieleckiui (1753–po 1812). Apie jo gyvenimą vienuolijoje žinoma, kad 1776 m. priėmė vienuolio įžadus, po studijų dvejus metus buvo pradinių klasių mokytojas, vienus metus – konvikto vyresnysis, ketverius metus ėjo klebono pareigas¹⁰⁹. Nuo 1791 m. gyveno Vilniaus bazilijonų vienuolyne. N. Neniczius apibūdino Germaną Bieleckį kaip nuovokų, protingą, subrendusį ir kruopštų vienuolį, puikiai tinkantį spaustuvės prefekto pareigoms atlikti¹¹⁰. Apie G. Bieleckio spaustuvės prefekto pareigas užsimenama 1800–1805 m. Vilniaus bazilijonų vienuolyno išlaidų ir pajamų knygoje¹¹¹. Kad jis dar 1812 m. ėjo šias pareigas, liudija jo pakvitavimai Biteno vienuolynui už paimtus pinigus Vyriausiosios seminarijos prie Vilniaus universiteto išlaikymui¹¹². Tačiau duomenų apie konkretesnį jo darbą spaustuvėje nerasta.

Paskutinis Vilniaus bazilijonų spaustuvės prefektas buvo vienuolis Niceforas Szymański (1781–po 1838). Iš jo biografijos yra žinoma tik tai, kad jis 1804 m. įstojo į vienuoliją, o 1809 m. buvo įšventintas kunigu. Apie išsilavinimą galima spręsti iš lotynų kalbos, retorikos, filosofijos, dogminės bei moralinės teologijos studijų bazilijonų mokykloje¹¹³. Spaustuvės prefektu dirbo nuo 1814 m.¹¹⁴ iki pat jos uždarymo. N. Szymański vadovavimo laikotarpis buvo

sunkiausias spaustuvės istorijoje, nes sutapo su laipsnišku Bazilijonų ordino naikinimu. 1824 m. spaustuvės prefektas buvo ne kartą kviečiamas į policiją dėl jo spaustuvėje prieš kelerius metus vykusio slapto filaretų draugijos instrukcijos *Geografinis aprašymas (Opis jeograficzny)* spausdinimo. Nors N. Szymański nežinojo apie slaptą spaustuvinių susitarimą su filaretais, bet buvo įtariamasis ir apkaltintas neištikimumu¹¹⁵. 1828 m. Lietuvos Rytų apeigų katalikų konsistorija pareikalavo iš prefekto spausdinti oficialius dokumentus rusų kalba¹¹⁶. N. Szymański priešinosi aiškindamas, kad spaustuvė neturi graždankos šrifto, bet toks pasiteisinimas nesustabdė valdininkų – tapo privalu oficialius potvarkius spausdinti kirilikos šrifto¹¹⁷. Kitais metais iš konsistorijos atėjo įsakymas vienuolyno vyresniajam Viktorui Bosiackiui perimti spaustuvės valdymą, tačiau prefektas atsisakė paklusti¹¹⁸. Po 1832 m., panaikinus Lietuvos bazilijonų provincijolo pareigas, N. Szymański ir toliau liko spaustuvės viršininku, bet realios galimybės veikti nebeturėjo.

1838 m. liepos 1 d. Dvasinė Rytų apeigų katalikų konsistorija vietoj N. Szymański spaustuvės viršininku paskyrė bazilijoną Markelą Solokajų (Marcell Sołokaj)¹¹⁹. Apie šį vienuolį žinoma tik tiek, kad atvyko į Vilnių 1834 m. iš Kameneco Podolsko bazilijonų vienuolyno¹²⁰. Tačiau apie jo konkrečius užsiėmimus neužsimenama. Pažymėtina, kad jo vadovaujama bazilijonų spaustuvė neišleido nė vieno leidinio. Todėl galima prielaida, kad iki varžytinių jam buvo pavesta prižiūrėti spaustuvės įrangą ir vadovauti knygų išpardavimui.

Apibendrintai galima teigti, kad į prefekto pareigas buvo skiriami išsilavinę vienuoliai, turėję kunigo įšventinimus. Geriausi prefektai buvo paliekami eiti šias pareigas ilgą laikotarpį¹²¹ ir gaudavo pensiją. Prefektai gebėjo organizuoti

99 LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 374.

100 RMAIB, kol. 52, ap. 1, b. 305, lap. 184r; VUB RS, F4–(755) 28497, lap. 7r.

101 *Akademijos laurai* = Laureae Academicae. Vilnius, 1997, p. 371.

102 VUB RS, F4–(755)28497, lap. 7r.

103 SKARBK-WAŻYŃSKI, Porfiriusz. *Omnibus et singulis Ordinis et Provinciae nostra Monachis... precamur*. [Vilnius: Bazilijonų sp., 1784]. 4°. lap. [8]v.

104 ANB, SN. 3849, lap. 163v.

105 Ten pat, lap. 166v.

106 VUB RS, F4–(755) 28497, lap. 7r.

107 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 374, lap. 45r.

108 Ten pat, lap. 62r.

109 VUB RS, F4–(755) 28497, lap. 7r.

110 ANB, SN. 3849, lap. 164r.

111 LMAB RS, F41–82, lap. 55r, 68v.

112 VUB RS, F5–F114–30893–30894, 2 lap. F5–F115–30964, 1 lap.

113 VUB RS, F4–(A750) 28491, p. 148.

114 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 9r.

115 LVIA, F. 378, 1824 m., b. 267, lap. 5r.

116 LMAB RS, F41–488, lap. 6r.

117 Ten pat.

118 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 9v.

119 Ten pat, lap. 17r.

120 VUB RS, F5–F115–30942, lap. 1.

121 Paprastai kas ketverius metus visoje vienuolijoje vykdavo vienuolių rotacijos. Žr.: KLIMOV, Sergei Mikhailovich. *Baziliane*. Mogilev, 2011, s. 74.

pelningą veiklą, tačiau tarp jų nebuvo pasižymėjusių literatūrine kūryba arba inicijavusių originalią leidybos programą.

SPAUSTUVININKAI. Nagrinėjant spaustuvės personalą krenta į akis, kad XVII ir XVIII a. darbui buvo kviečiami vienuoliai ir samdyti darbuotojai, o XIX amžiuje – tik samdyti pašaliečiai. 1640 m. bazilijonų spaustuvėje dirbo užsienietis, pasirašęs savo leidinio *Lachrima, arba širdies ašaros* dedikacijos pabaigoje kaip *Mikalojus Mikołajowiczius iš Antverpeno, Vilniaus spaustuvininkas (Mikolaj Mikołajowicz Antuerpczyk Typograph Wileński)*¹²². Šiam spaustuvininkui priklausio ir 1636 m. panegirika karaliui Vladislovui Vazai¹²³.

Kitas asmuo, XVII a. paskutiniame dešimtmetyje dirbęs spaustuvėje, buvo bazilijonas Samuelis Pilichowskis. Jis kilęs iš Černihivo, teologijos mokėsi Romoje, bet dėl silpnos sveikatos negalėjo pabaigti studijų¹²⁴. S. Pilichowskis buvo vikaras Biteno vienuolyne, kai metropolitas C. Žochowskis pakvietė jį dirbti į Vilniaus bazilijonų spaustuvę redaktoriumi. Metropolitas ketino išleisti pirmąjį Rytų apeigų katalikų bažnyčios liturginį Mišiolą (*Služebniką*). Renkantis redaktorių, buvo atsižvelgta į S. Pilichowskio gabumus: jis puikiai mokėjo bažnytinę slavų, lenkų, graikų kalbas, turėjo didelę liturginių ir dvasinių knygų perrašymo patirtį, išsiskyrė darbštumu¹²⁵. S. Pilichowskis parengė spaudai dviejų liturginių knygų – *Služebniko* ir *Trebniko* – tekstus¹²⁶. Jis taip pat tikrino *Služebniko* korektūrą ir taisė klaidas (išleistas 1692 m.). Mirė 1693 m. gegužės 23 d. Vilniuje¹²⁷. Kartu su S. Pilichowskiu leidžiant *Služebniką* dalyvavo raižytojas iš Lvovo Damaskinas Gerbestas¹²⁸. Jis išraižė *Mažojo Služebniko*, išspausdinto Vilniaus bazilijonų spaustuvėje 1691 m., frontispisą¹²⁹. Taip pat jo darbui priskiriami 1691 m. ir 1692 m. kirilikos leidinių inicialai, atsklandos ir užsklandos.

Iš prieinamų šaltinių pavyko nustatyti keturis vienuolius, dirbusius spaustuvėje XVIII a. antroje pusėje. Pirmasis paminėtinas vienuolis brolis Naukratijus Szczygliński (1733–1790.V.26). Jis pradėjo gyventi Vilniaus vienuolyne 1760 m., kai spaustuvė atnaujino savo darbą. N. Szczygliński 18 metų dirbo spaustuvėje, tačiau jo pareigos nenurodomos (*ad utilitatem Typografiae*)¹³⁰. Vienuolis brolis Athanasijus Tarnowskis (1740–1787.VII) nuo 1776 m. gyveno Vilniaus vienuolyne ir trejus metus dirbo spaudėju¹³¹. Apie 20 metų spaustuvės rinkėju dirbo vienuolis brolis Adryanas Žydkiewiczus (1747–1796). Darbą spaustuvėje jis pradėjo 1777 m., maždaug tuo pačiu laiku, kai prefektu buvo paskirtas N. Neniczius. Gyvenimo pabaigoje dėl psichinės ligos brolis Adryanas negalėjo atlikti rinkėjo darbo, taip pat skundėsi nusilpusiu regėjimu¹³², todėl buvo perkeltas į pagalbinius spaustuvės darbuotojus¹³³. Paskutinis žinomas spaustuvininkas bazilijonas yra Philaretus Lutorowiczus (1754–?), 11 metų dirbęs rinkėju¹³⁴.

XVIII a. antroje pusėje darbuotojų, be abejo, buvo daugiau. 1774 m. vienuolyno inventoriuje pateiktas spaustuvėje buvusių lovų skaičius: spaustuvės kambaryje – 7, o liejykloje – dvi. XVIII a. paskutiniame dešimtmetyje prefektas Germanas Bieleckis tvirtino, kad gali išlaikyti tik šešis samdomus spaustuvininkus, ir tai yra mažiau nei ankstesniais laikais¹³⁵.

XIX a. visi nustatyti penki spaustuvininkai buvo pasauliečiai. Tai spaudėjas Mikalojus Jundzila, bajorų kilmės, ir keturi rinkėjai – Kazimieras Kralkovskis, buvęs Polocko jėzuitų baudžiauninkas, Ignotas Burdzilovskis, bajorų kilmės, Polikarpas Zakrzęvskis, bajorų kilmės¹³⁶, ir Josifas Nike, atvykęs iš Poznanės¹³⁷. Pastarasis spaustuvėje dirbo 1820–1823 m. ir dėl darbo stokos 1824 m. birželio 19 d. išvyko su žmona į Varšuvą¹³⁸. Kokių nors papildomų duomenų apie šiuos spaustuvininkus (jų amžių, išsilavinimą ir pan.) nerasta. Taip pat yra duomenų, kad 1823 m. spaustuvininkams padėdavo keturi pameistriai, bet jų vardai šaltiniuose nenurodomi¹³⁹.

122 MIKOŁAJOWICZ, Mikołaj. *Lachryma, albo Łzy serdecznie smutne chrześcijańskie...* W Wilnie: u Wielebnych Oyców Bazyljanów, 1640. 4°, lap. [3]v.

123 Estreicher, XXIII, s. 102; *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*: kontrolinis sąrašas. Vilnius, 1998, nr. 400.

124 BALIK, Boris I. „Katafal’k chernechii“ Vasiliyan XVII–XVIII st. (Rukopisna zbirka zhittepisiv Vasiliyan). *Analecta OSBM*, sectio 2, vol. 8. Rome, 1973, s. 97.

125 SHCHERBITSKII, Osip. *Vilenskii Svyato-Troitskii monastyr’*. Vil’na, 1885. s. 74; BALIK, Boris I. „Katafal’k chernechii“, s. 97.

126 SHCHERBITSKII, Osip. *Vilenskii Svyato-Troitskii monastyr’*, s. 74.

127 BALIK, Boris I. „Katafal’k chernechii“, s. 97.

128 DIKOVSKII, Nikolai Romanovich. Bazilianskii orden i ego znachenie v zapadnorusskoi uniatskoi tserkvi v XVII i v nachale XVIII stoletiya – do Zamoiskogo provintsial’nogo sobora 1720 g. *Grodnenskie eparkhial’nye vedomosti*. 1906, № 31, s. 874.

129 Šio meistro inicialai išraižyti frontispiso apačioje – *D. G. (A. I.)*. Aleksandras Naumowas padarė prielaidą, kad inicialai gali priklausyti Daniilui Galachowskiui. Žr.: NAUMOW, Aleksander. *Przedmowy metropolity Cypriana Żochowskiego*

w wileńskim służebniku z 1692 roku. *Acta Polono-Ruthenica*, II, Olsztyn, 1997, s. 81.

130 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 305, lap. 275v; RVIA, F. 823, ap. 3, b. 506, lap. 394v–395r.

131 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 305, lap. 287v; RVIA, F. 823, ap. 3, b. 506, lap. 394r–394v.

132 ANB, SN 3849, lap. 153r.

133 Ten pat, lap. 164r.

134 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 305, lap. 147v.

135 ANB, SN 3849, lap. 372r.

136 LVIA, F. 378, 1824 m., b. 267, lap. 1v–2v.

Šių spaustuvininkų vardai žinomi iš 1824 m. tardymo bylos dėl filaretų draugijos instrukcijos spausdinimo 1821 m. Vilniaus bazilijonų spaustuvėje. Dėl neteisėto spausdinimo keturiems spaustuvininkams grėsė katorga, tačiau užsitęsęs biurokratinėms procedūroms nuosprendis buvo ilgai atidėliojamas. 1826 m. pagal imperatoriaus amnestijos manifestą spaustuvininkai buvo išlaisvinti. Žr.: SHUL’KINA, G. Ya. Rol’ vil’nyusskoi tsenzury v razvitii izdatel’skogo dela v 1803–1832 godakh, s. 110–111.

137 LVIA, F. 567, ap. 2, b. 1838, lap. 1r.

138 Ten pat, lap. 11r.

139 VUB RS, F–(A750)28491, p. 145; LMAB RS, F41–83, lap. 83v.

Atskleisti duomenys leidžia rekonstruoti apytikslį spaustuvės darbuotojų skaičių skirtingais laikotarpiais. XVII a. spaustuvėje veikiausiai dirbo maždaug keturi darbuotojai. Kiek XVIII a. antroje pusėje galėjo jų dirbti spaustuvėje, galima spręsti iš turimų staklių, mat joms aptarnauti reikėjo tam tikro skaičiaus specialistų. XVII ir XVIII a. prie vienų staklių vidutiniškai dirbo penki darbuotojai. Anot Jaroslavo Isajevičiaus, XVIII a. Kijevo Pečorų lauros spaustuvėje paprastai prie vienų spausdinimo staklių dirbdavo 5 žmonės: trys rinkėjai, dažininkas ir spaudėjas¹⁴⁰. Irenos Petrauskienės duomenimis, XVIII a. antroje pusėje Vilniaus akademijos spaustuvėje, kurioje veikė penkios staklės, dirbo daugiau nei 24 žmonės¹⁴¹, t. y. vidutiniškai po 5 žmones prie vienų staklių. Manytina, kad panašiai buvo organizuotas darbas ir kitose LDK spaustuvėse. Kadangi XVIII a. antroje pusėje Vilniaus bazilijonų spaustuvė turėjo keturias spausdinimo stakles¹⁴², galima tarti, kad prie jų dirbo apie 20 žmonių. Spėjama, kad sumažėjus užsakymų dalis staklių nebuvo naudojama, todėl galėjo mažėti ir darbuotojų skaičius. XVIII a. pabaigoje spaustuvėje dirbo kartu su prefektu 7 žmonės ir visi jie, išskyrus prefektą, buvo iš išorės pasamdyti darbuotojai. XIX a. pradžioje jų skaičius vėl augo ir 1823 m. siekė apie 10 žmonių. 1835 m. spaustuvė vos pajėgė išlaikyti prefektą ir du pameistrus¹⁴³.

TECHNINIS ĮRENGIMAS

Knygų gamybos našumą ir kokybę lėmė techninė spaustuvės bazė. Visus Vilniaus bazilijonų spaustuvės įrenginius ir prietaisus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes – spausdinimo įrangą ir rinkimo įrangą. Yra duomenų apie spausdinimo įrangą: staklių skaičių ir jų būklę skirtingais laikotarpiais. Aptariant rinkimo įrangą atkreipiamas dėmesys į tai, kiek spaustuvėje buvo realų, t. y. spaudmenų spintų (lenk. *regaly, rygaly*), spaudmenų kasų (lenk. *kaszty*) ir eilučių rinktuvų (lenk. *winkieliaki, węgielnicy*). Rinkimo įrangai priskiriami ir duomenys apie spaustuvėje naudojamus šriftus bei ornamentus.

Stokojant šaltinių, nedaug turime žinių apie XVII a. spaustuvės įrangą. 1694 m. Žirovičių kongregacijos protokole¹⁴⁴ ir 1697 m. liepos 27 d. metropolito Leono Szlubiczo Zaļęskio įsakyme¹⁴⁵ paminėtos vienos staklės, slaviški, lenkiški bei lotyniški šriftai ir matrices. Pagrįsti, ar XVII a. spaustuvė tenkinosi vienomis staklėmis, ar jų buvo daugiau, šiandien trūksta duomenų. Retkarčiais XVII a. spaustuvės leidiniuose pasitaiko medžio ir vario raižinių¹⁴⁶, tačiau sunku nustatyti, ar jie buvo spausdinami bazilijonų spaustuvėje ar užsakomi kitose spaustuvėse.

XVIII a. Vilniaus bazilijonų spaustuvėje spaudos darbams buvo įrengtos kelios staklės. 1774 m. inventoriuje pažymėtos 4 staklės knygoms ir vienos sta-

klės raižiniams spausdinti¹⁴⁷. 1804, 1837 ir 1838 m. inventoriuose kartojama, kad iš viso spaustuvėje buvo 5 staklės, ir nebeužsimenama apie graviūrų spaudos stakles¹⁴⁸. 1837 m. inventoriaus sudarytojas pateikė išsamesnę informaciją apie susidėvėjusių staklių būklę¹⁴⁹. Jo manymu, nepaisant pastebėtų staklių defektų, po remonto jos galėjo būti vėl naudojamos. Istoriografijoje kartais kartojama informacija, kad 1811 m. bazilijonų spaustuvėje stovėjo 11 spausdinimo staklių¹⁵⁰. Iš visų prieinamų šaltinių tokio dokumento, kuris šią informaciją patvirtintų, nerasta. Spaustuvės gyvavimo laikotarpiu taip pat nerandama faktų, galinčių pritarti šiai nuomonei. Atvirkščiai, kyla klausimas, kaip spaustuvė galėjo išgyti dvigubai daugiau staklių tuo metu, kai kitą pasenusią ar nusidėvėjusią smulkesnę įrangą (ypač šriftus) reikėjo atnaujinti, o ji taip ir liko nepakeista.

Pirmąjį žinomą spaustuvės inventorių (1774 m.) nuo paskutiniojo (1838 m.) skiria 64 metų laikotarpis. Tuo metu spaustuvėje labiausiai padidėjo spaudmenų spintų skaičius: 1774 m. spaustuvėje buvo 2 spaudmenų spintos¹⁵¹ ir vienas stalas kasoms¹⁵², kuris pagal paskirtį priskiriamas rinkėjų spintoms. 1823 ir 1837 m. inventoriuose užrašyta 12 spaudmenų spintų ir 3 spaudmenų spintelės (*rygaliki do stanowienia piśma*), tačiau pažymėta, kad jos susidėvėjusios¹⁵³.

1774 m. eilučių rinkėjams buvo skirta 16 senų *lenkiškų* kasų ir 24 naujos *prancūziškos* kasos, iš viso – 40 kasų¹⁵⁴. 1804 m. spaudmenų kasų padaugėjo: iš viso – 59¹⁵⁵. Vėlesni inventoriai rodo, kad spaustuvėje daugėjo senų kasų¹⁵⁶. Apie eilučių rinktuvus inventoriuose pateikiama mažai informacijos: 1774 m.

140 ISAEVICH, Yaroslav. *Ukrains'ke knigovi-dannya*: vitoki, rozvitok, problemi. Lviv, 2002, p. 301.

141 PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvė, 1575–1773*. Vilnius, 1976, p. 40.

142 Dar vienos staklės buvo skirtos raižinių spaudai.

143 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 9r.

144 ASDSZR, t. 12, s. 132.

145 ASDSZR, t. 9, № 95, s. 310–311.

146 Graverių Laurentijaus Vilaco, Konrado Göttes, Aleksandro Tarasevičiaus.

147 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 13v.

148 VUB RS, F4–(A755) 28497, lap. 11r; VUB RS, F4–(A750) 28491, p. 140; LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 10r.

149 LMAB RS, F41–220, p. 361.

150 MERKYS, Vytautas. Lietuvos poligrafijos įmonės 1795–1915 m. Iš *Spauda ir spaustuvės*. Vilnius, 1972, p. 186; NAVICKIENĖ, Aušra. Bazilijonų spaustuvė. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žinynas. Vilnius, 1997, p. 43; PETRAUSKIENĖ, Irena. Bazilijonų spaustuvė. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 2002, p. 738.

151 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 14r.

152 Ten pat, lap. 14v.

153 VUB RS, F4–(A750) 28491, p. 140; LMAB RS, F41–220, p. 362.

154 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 14v.

155 VUB RS, F4–(A755) 28497, lap. 11r.

156 VUB RS, F4–(A750) 28491, p. 140; LMAB RS, F41–220, p. 364.

inventoriuje surašyti 8 spaustuvėje buvę eilučių rinktuvai, iš kurių du – seni¹⁵⁷, 1823 m. šio prietaiso buvo 9 vienetai¹⁵⁸, 1837 m. – tik 7¹⁵⁹.

Brangiausia spaustuvės medžiaga yra šriftai. 1774 m. spaustuvėje iš viso buvo 11 šriftų rūšių¹⁶⁰ ir iki paskutinių jos veiklos metų tas skaičius mažai keitėsi: 1837 m. šriftų rūšių suskaičiuota 13¹⁶¹. Visuose inventoriuose šriftai suskirstyti į *lenkišką* ir *slavišką arba bažnytinį*. Lenkiškų ir slaviškų šriftų santykis buvo nepastovus: XVIII a. aštuntame dešimtmetyje *lenkiško* šrifto buvo mažiau (5 rūšys) nei *slaviško* (6 rūšys)¹⁶². Bet XIX a. šriftų santykis buvo kitoks – *lenkiško* šrifto buvo daugiau nei *slaviško*: 1837 m. *lenkiški* šriftai sutilpo 59 kasose, *slaviškiems* šriftams užteko 19 kasų¹⁶³.

Tarp populiariausių *lenkiškų* ir *slaviškų* šriftų rūšių spaustuvėje buvo *scholastikos* arba *cicero* ir *submitelio* šriftai (11–12 punktų¹⁶⁴), kurie paprastai buvo naudojami spausdinant ketvirtojo formato knygas¹⁶⁵. Taip pat XVIII–XIX a. pradžioje spaustuvėje buvo naudojami ir kiti šriftai: *tercija* (15–16 punktų, 4° knygomis), *garamonas* (*garmond*; 10 punktų, 8° knygomis), *paragonas* (*parangon*; 18–20 punktų, knygomis *in folio*). 1774 ir 1804 m. inventoriuose *slaviško* šrifto grupėje aprašytas *evangelinis* šriftas¹⁶⁶, kuris, sprendžiant iš pavadinimo, buvo skirtas spausdinti didelio formato liturginėms knygomis. 1823 ir 1837 m. spaustuvės inventoriuje atsirado labai mažo dydžio šriftas – *petitas* (8–9 punktai, 12° knygomis). Tai buvo tik *lenkiško* šrifto rūšis, dalis jo jau susidėvėjusi (7,25 pūdai arba 3 kasos), o didesnė dalis – nauja (33 pūdai arba 7 kasos)¹⁶⁷. Į spaustuvės inventorių apskaitą visiškai nepateko duomenys apie graikišką šriftą, kuris aptinkamas dviejuose smulkiuose XVIII a. leidiniuose¹⁶⁸. Paskutinis prefektas N. Szymański tvirtino, kad Vilniaus bazilijonų spaustuvė niekada neturėjo *graždankos* šrifto¹⁶⁹, tačiau 1837 m. jos inventoriuje įrašyta viena nepilna kasa *scholastikos graždankos* šrifto¹⁷⁰. Matyt, tai buvo spaustuvės kompromisas su Dvasine Rytų apeigų katalikų konsistorija, nuolat reikalavusia spausdinti oficialius potvarkius rusų kalba¹⁷¹. Pažymėtina, kad 1837 ir 1838 m. daug *lenkiškų* ir *slaviškų* šriftų buvo visiškai susidėvėję.

Vilniaus bazilijonų spaustuvėje buvo naudojami tradiciniai XVI–XVIII a. knygos puošybos elementai: ornamentiniai dviejų dydžių inicialai, inicialai be ornamentų, gėlytės, liniuotės, atsklandos ir užsklandos. Be to, 1774 m. spaustuvėje buvo 58 herbų rinkinys, 14 mažų varinių skardelių ir viena varinė skarda, vaizduojanti Švč. Mergelės Marijos paveikslą¹⁷². Iki 1837 m. puošybos rinkinys iš esmės nepasikeitė, tačiau dažnai užsimenama apie jų senumą¹⁷³.

Apie tai, kad XVIII–XIX a. Vilniaus bazilijonų spaustuvėje buvo spausdinami raižiniai, liudija inventoriuose užfiksuotos raižinių staklės ir pačios knygos. Viena dalis raižinių buvo skirta iliustruoti spaustuvės knygomis. Pavyzdžiui,

1766 m. Ilariono Karpińskiego leidiniui *Geografijos leksikonas* išspausdintas menininko ir skulptoriaus Ignaco Ernsto Egenfelderio žemėlapis ir gaublio brėžinys¹⁷⁴. Kito Vilniaus raizytojo (pasirašė: *Fr. Balc. sc. Viln.*¹⁷⁵) vario graviūra, vaizduojanti šv. Albertą, buvo išspausdinta 1779 m. Ignaco Hubczyńskiego leidiniui¹⁷⁶. Didesnė vaizdinės medžiagos dalis buvo smulkioji paveikslėlių spauda. Neišparduoti šios produkcijos likučiai XIX a. sandėlyje buvo šie: 20 vnt. šventųjų atvaizdų 12° formato¹⁷⁷ ir 300 paveikslėlių, vaizduojančių avinėlį kalnuose, pusės lanko formato¹⁷⁸.

Natų spaudmenų skyrelis 1774 m. spaustuvės inventoriuje rodo, kad buvo spausdinami leidiniai su natomis¹⁷⁹. Tame pačiame inventoriuje surašyti 45 vienuolyno orkestro muzikos instrumentai su muzikinių knygų sąrašu (dalis jų spausdintinės, kita dalis – rankraštinės)¹⁸⁰. Spausdintų muzikos leidinių sąrašė yra po 6 arba 8 egzempliorius, tai *Krauso litanija* (*Krawso Litania*), *Krauso simfonija* (*Krawso sinfonia*), *Mejero mišios* (*Mejoro Msza*), *Mejero ofertoriumas*

157 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 14r.

158 VUB RS, F4–(A750)28491, p. 140.

159 LMAB RS, F41–220, p. 362.

160 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 13v–14r.

161 LMAB RS, F41–220, p. 366–371.

162 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 13v–14r.

163 LMAB RS, F41–220, p. 366–370.

164 Apibrėžimai paimti iš Fr. Ząbkowskio knygos, kuri yra artimiausia tiriamai epochai: ZĄBKOWSKI, Franciszek. *Teoria sztuki drukarskiej*, s. 27.

165 Ten pat, p. 53.

166 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 14r;

VUB RS, F4–(A755) 28497, lap. 11r.

167 VUB RS, F4–(A750) 28491, p. 141; LMAB RS, F41–220, p. 366–367.

168 *Celsissimo... Principi Ignatio Jacobo Massalski Episcopo Vilnensi... die suae celsitudinis natali monasterium Vilnense Ordinis S. Basilii M... D. D. D.* [Vilnius: Bazilijonų sp.], 1783. 4°; *Cerenissimo... Domino Stanislao Augusto Regi Polonarium, Magno Duci Lituaniae... laude, recognosceret Basilia Lituana Provincia...* [Vilnius]: Typis Basilianis Vilnensibus, 1784. 4°.

169 LMAB RS, F41–488, lap. 6r.

170 LMAB RS, F41–220, p. 370.

171 Iki šiol mums nepavyko surasti Vilniaus bazi-

lijonų spaustuvės leidinio su tekstu, išspausdintu graždankos šriftu, išskirus cenzūros leidimą dviejose 1835 m. lotyniškose rubricelėse: *Directorium horarum canonicarum et missarum... pro fratribus... ordinis S.P.N. Francisci... pro anno domini 1836*. Vilnae: Typis Basilianis, 1835. 8°; *Directorium divini officii recitandi missarumque... fratrum B.V.D.G. Mariae de Monte Carmelo A.R.O. pro Fratribus et Sororibus Provinciae Lithuaniae... in annum Domini... 1836 dispositum*. Vilnae: Typis Basilianis, 1835. 8°.

172 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 13v.

173 LMAB RS, F41–220, p. 364–366.

174 KARPIŃSKI, Hilarion. *Lexykon geograficzny*. W Wilnie: w drukarni J. K. M. XX. Bazylianow, 1766. 4°.

175 Tai tikriausiai Pranciškaus Vaclovo Balcevičiaus inicialai.

176 HUBCZYŃSKI, Ignacy. *Zakon trzeci braci kaznodzieiow*. W Wilnie: w Drukarni J. K. M. XX. Bazylianow, 1779. 8°. Cz. 1.

177 VUB RS, F4–(A750) 28491, p. 142; LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 13r.

178 LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, lap. 16r.

179 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 14r.

180 Ten pat, lap. 20v, 21r.

(*Mejoro Offertorium*) ir kt. Manytina, kad tai buvo vienuolyno spaustuvės produkcija, nes dar XIX a. pradžioje kažkokios knygelės su muzikiniais kūriniais (*oprawne w lizstewki Arye i Opery*) buvo spaustuvės sandėlyje¹⁸¹. Pažymėtina, kad knygos su natomis, išspausdintos Vilniaus bazilijonų spaustuvėje, bibliografijoje nėra užfiksuotos.

XVIII a. prie spaustuvės veikė raidžių liejykla ir knygrišykla. Liejykloje stovėjo specialus židinytis raidžių liejimui. Liejiko prietaisų rinkinį sudarė medinės raidžių pjovimo staklės, 2 keptuvės, 2 židinio vamzdeliai, 5 kaitinimo indai, raidžių liejimo šaukštai, drožlės, plaktukai, peiliai ir kiti rankiniai instrumentai¹⁸². Nors spaustuvė ir laikė savo liejiką, tačiau nauji šriftai buvo perkami specializuotose įmonėse užsienyje. Prieš 1787 m. spaustuvė įsigijo naujus *lenkiškų* ir *slaviškų* šriftų komplektus Varšuvos P. Zavadzkiego liejykloje¹⁸³. Bazilijonų užsakymas buvo vienas iš didžiausių¹⁸⁴, tad galima spėti, kad vietinio liejiko darbas greičiausiai buvo smulkus gendančių ar nusidėvėjusių šriftų remontas. Knygrišykloje buvo įrengtos vienos staklės su geležiniais varžtais ir dvejios medinės staklės¹⁸⁵. Knygų įrišimui ir viršelių puošybai buvo naudojami vario spaudai ir literos, skardos pagražinimai. Iš inventoriaus matyti, jog knygų viršeliai buvo paauskinami¹⁸⁶.

PRODUKCIJOS REALIZAVIMAS

Priklausomai nuo realizacijos, arba pardavimo būdo, visa Bazilijonų spaustuvės produkcija būdavo skirstoma į dvi dalis: viena dalis atiduodama užsakovams, kurie patys užsiėmė jos platinimu. Kitą, didžiausią, produkcijos dalį turėjo realizuoti pati spaustuvė. Už knygų realizaciją buvo atsakingas spaustuvės prefektas, kuris registravo pardavimo operacijas specialioje knygoje. Pagrindiniais realizacijos būdais buvo prekyba per tarpininkus ir tiesioginė prekyba iš savo knygyno vienuolyno teritorijoje.

Unitų ir katalikų auditorijai skirta literatūra buvo platinama kitų bažnytinių institucijų tarpininkavimu. Vilniaus bazilijonų knygomis prekiaavo bazilijonų vienuolynai. Kokio masto buvo ši prekyba, gali paliudyti 1781 m. pakvitavimas: Kobrino bazilijonų vienuolyno vyresnysis Liucijus Woiniłowiczius sumokėjo spaustuvės prefektui 9 318 auksinų 23 grašius, kurie jam buvo paskaičiuoti pagal *spaustuvės Registrų kalkuliaciją*¹⁸⁷. Be vienuolynų, nedideles knygų partijas skolindavo pavieniai bazilijonai ir unitų kunigai, keletas jų vardų užfiksuota XIX a. spaustuvės skolininkų sąrašė¹⁸⁸. Taip pat bazilijonų tarpininkais knygų prekybos rinkoje buvo keli Vilniaus ir vienas Varšuvos knygynas. Konkrečiai

Vilniuje bazilijonų knygomis prekiaavo XVIII a. Vilniaus akademijos spaustuvė ir knygų pirklys Rygeris (Rieger), o XIX a. – Hasselbacho knygynas. Varšuvoje pavienes Vilniaus bazilijonų knygas pardavinėjo vienas stambiausių Lenkijos knyginkų Michałas Gröllis. XVIII ir XIX a. sandūroje spaustuvės knygos buvo parduodamos ir tiesiogiai iš spaustuvės knygyno, kuriam greičiausiai buvo pritaikytos knygų sandėlio patalpos. Apie kitus tradicinius realizavimo būdus, kaip antai: pardavimas mugėse arba prie bažnyčių vykstant didelėms bažnytinėms šventėms, taip pat skolinimas keliaujantiems pirkliais arba kitiems prekiautojams, mainai su kitomis spaustuvėmis, duomenų nerasta.

XIX a. dokumentuose, aprašančiuose spaustuvės sandėlių, aiškiai atsispindi knygų pardavimo sunkumai. Antai 1800 m. prefekto Germano Bieleckio sudarytame spaustuvės kataloge buvo suregistruota nenurodant kainų 25 753 egzemplioriai 53 religinio turinio leidiniai lenkų, lotynų ir bažnytine slavų kalbomis. Iš šio katalogo net 30 pavadinimų leidinių buvo išleista prieš dvidešimt metų, t. y. 1760–1780 m.¹⁸⁹ Po dvidešimt trejų metų sandėlyje susikaupė 57 830 egzempliorių, apėmusių 100 pavadinimų leidinių¹⁹⁰. Kadangi jų išleidimo data nenurodoma, nustatyti senų ir naujesnių leidinių santykį nėra galimybės. 1837 m. iš 147 pavadinimų leidinių, saugotų sandėlyje, 42 leidiniai išspausdinti XVIII a. antroje pusėje, ir jų greičiausiai buvo daugiau, nes 40 leidinių išleidimo data nepateikta¹⁹¹. Taigi akivaizdu, kad knygų asortimentas iš dalies didėjo dėl neišparduotų knygų. XIX a. neišparduoti liko tokie žymūs leidiniai kaip *Bazilijonų mokykla* (1764)¹⁹², *Bazilijonų menologiumas* (1771)¹⁹³, *Geografijos žodynas* (1766)¹⁹⁴, *Jozefo Balsamo Kaliostro gyvenimas* (1793)¹⁹⁵ ir kiti.

Neišparduotų knygų sankaupos buvo bendra tuometės spaudos ir knygų prekybos problema. Veiksmingu knygų realizavimu nuolat rūpinosi visos

181 LMAB RS, F41–220, p. 383; LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48, 16r.

182 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 14v.

183 *Drukarze dawniej Polski*, s. 42.

184 *Dziennik handlowy*, 1787, t. III (cz. VII, VIII i IX), wrzesień, s. 497–503.

185 RMAIIB, kol. 52, ap. 1, b. 297, lap. 14v.

186 Ten pat.

187 VUB RS, F4–(A6) 773, lap. 1r.

188 LMAB RS, F41–220, p. 385–387.

189 LVIA, F. 634 ap. 3, b. 130, lap. 11r–11v.

190 VUB RS, F4–(A750) 28491, p. 142–144.

191 Šiame inventoriuje nurodomas skaičius – 29 975 egzemplioriai – nėra tikslus, nes, pasak

vizitatoriaus, nustatytas apytikriai. LMAB RS, F41–220, p. 371–383.

192 MENNITI, Pietro. *Szkola bazylianska zamýkajúca nauki dla dobrego wychowania nowicuzszow i professow Z.S. Bazylego...*

193 KULCZYŃSKI, Ignacy. *Menologium bazylianskie, to iest, Zywoity swiętych panskich*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Bazylianow, 1771. 2 d.; 2°.

194 KAPIŃSKI, Hilarion. *Lexykon geograficzny...*

195 [BARBERI, Giovanni?]. *Zycie Jozefa Balsamo Znanego Pod Imieniem Hrabii Cagliostro / [tłumacz] J[erzy]. G[rzegorz]. K[niażewicz]*. W Wilnie: w Drukarni XX. Bazylianow, [1793]. 4°.

spaustuvės bei knygų prekytojai. Suvokta, kad knygų prekybos sėkmė daugiausia priklauso nuo tinkamai organizuotos reklamos. XVIII a. antroje pusėje ATR knygų prekybos versle išsigalėjo dvi pagrindinės reklamos formos: katalogai ir skelbimai spaudoje. Šiandien nerasta dokumentų, patvirtinančių, kad bazilijonai leido reklaminius katalogus. Tačiau žinomas jau minėtas 1800 m. birželio 9 d. rankraštinis katalogas, apėmęs dalį spaustuvės produkcijos. Šis katalogas buvo orientuotas į vartotojus iš Rytų apeigų katalikų pasauliečių ir bazilijonų vienuolių aplinkos, nes jame visiškai neatsispindi lietuviškos katalikiškos knygos ir pasaulietinio turinio produkcija. Taip pat nedaug ką galima pasakyti apie skelbimus laikraščiuose: informacija apie bazilijonų leistas knygas labai retai pasirodydavo tuometėje Lietuvos¹⁹⁶ ir Lenkijos spaudoje. Kiekvieną kartą reklamos iniciatoriai buvo tarpininkaujantys prekytojai, bet ne pati spaustuvė. 1763 m. Vilniaus bibliopola Rygeris paskelbė apie Bazilijonų spaustuvėje išleistą *labai reikalingą ir naudingą* Stanislovo Mamczyńskio knygą¹⁹⁷. Vilniaus akademijos knygynas 1791 m. *Vilniaus laikraštyje* paskelbė apie pasirodžiusio Paweł Brzostowskio leidinio *Regulos, taikomoms... Pavlovo dvaro žmonėms*¹⁹⁸ pardavimą už 10 grašių¹⁹⁹. Juozapas Legowiczius, populiarių moralės knygelių autorius, pats pasirūpino savo kūrinių reklama, 1809 m. *Lietuvos kurjeryje* pakvietęs išigyti keturias knygas J. P. Hasselbacho knygyne ir Bazilijonų spaustuvėje²⁰⁰. Varšuvoje užsienio ir vietos knygomis prekiaavęs spaustuvininkas Michał Gröllis 1768 m. ir 1776 m. reklamavo spaudoje dvi pasaulietinio turinio knygas: *Geografijos žodyną*²⁰¹ ir *Sutrumpintą Rytų Indijos istoriją*²⁰². Be to, pavieniai bazilijonų leidiniai aptinkami 1816 m. Vilniaus Zavadzkiio knygyno²⁰³ ir 1829 m. Pulavų bibliotekos dubletų aukciono kataloguose²⁰⁴.

Informacija apie Vilniaus bazilijonų spaustuvės knygas retkarčiais pasirodydavo pirmajame Lietuvos moksliniame periodiniame leidinyje *Vilniaus dienraštis* (*Dziennik Wileński*), ėjusiam 1805–1807 ir 1815–1830 m. Šis dienraštis teikė skaitytojams bibliografinę informaciją apie naujai pasirodžiusias Lietuvos ir Lenkijos knygas, taip pat užsienio leidinius prancūzų, rusų kalbomis. 1823 m. jame paskelbta apie dvi knygas: Juliano Suchodolskio *Okeanijos aprašymas*²⁰⁵ ir Juozapo Drohojewskio *Piligrimystė... į šventąją Žemę*²⁰⁶, o 1820 m. – apie Benedikto Lenartowicziaus poezijos rinktinę *Kelių gyvenimų pasakojimas*²⁰⁷. 1824 m. lietuvių bibliografas Kajetonas Nezabitauskis, siekdamas pateikti lietuvių kalbos tyrinėtojams naudingų šaltinių²⁰⁸, *Vilniaus dienraštyje* paskelbė lietuviškų spaudinių ir rankraščių sąrašą, kuriame atspindėjo keturiolika Vilniaus bazilijonų spaustuvės knygų. Tais pačiais metais K. Nezabitauskis pakartotinai paskelbė šį sąrašą elementoriaus *Naujas mokslas skaitymo... priede*²⁰⁹.

Nuo XVIII a. antros pusės knygų prekyboje paplito dar vienas reklamos būdas – prenumerata. Jos tikslas buvo dvejopas – sudominti skaitytoją nauju leidiniu ir kartu palengvinti leidybos išlaidų našą. Pasak Józefo Szczepanico, išankstinį pardavimą galėjo organizuoti techniškai pažangios ir materialiai stabilios spaudos įmonės, turinčios skaitytojų pasitikėjimą²¹⁰. Prenumerata buvo paskelbta tik kelių, pavyzdžiui, 1793 m. Vilniaus bazilijonų spaustuvės leidinio *Jozefo Balsamo Kaliostro gyvenimas*²¹¹, tačiau nežinoma, ar pati spaustuvė inicijavo prenumeratą, ar vertėjas Jerzys Grzegorz Książewiczius. Prenumeratorių sąrašas leidinio pabaigoje vertingas tuo, kad parodo, jog spaustuvės produkcija tenkino labai įvairias grupes skaitytojų: administracinių ir teisės įstaigų pareigūnus, dėstytojus ir mokytojus, karininkus ir bajorus (iš viso 40 asmenų), be to, tarp prenumeratorių buvo keturios moterys ir 13 vienuolių bei dvasininkų. Nepaisant organizuotos prenumeratos, leidinio pardavimas nebuvo sėkmingas, nes jo likučių sandėlyje buvo ir XIX amžiuje.

196 Už informaciją apie skelbimus XVIII a. Lietuvos spaudoje autorė dėkoja Reginai Jakubėnas.

197 *Gazety Wilenskie. Supplement*, 1763, nr 17, 23 kwietnia.

198 BRZOSTOWSKI, Paweł Ksawery. *Ustawy stosujące się do dobrego porządku... w dobrach Pawłowicze czyli Mereczu przepisane w roku 1769*. [W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Bazylianow, 1771]. 2°.

199 *Gazety Wilenskie*, 1791, nr 41, 8 października.

200 *Kuryer Litewski*, 1809, nr 53. Informacija apie J. Legowicziaus knygų reklamą pasidalino Veronika Girininkaitė.

201 DECYK-ZIĘBA, Wanda. *Lexykon geograficzny bazylianina Hilariona Karpińskiego*: studium historycznojęzykowe (wybrane zagadnienia). Warszawa, 2009, p. 106: *Wiadomosci Warszawskie. Supplement*, 1768, 13 kwietnia.

202 *Gazeta Warszawska. Supplement*, 1776, nr 88, 2 listopada; 1776, 30 listopada, nr 96.

203 Katalog ksiąg polskich znajdujących się w księgarni Jozefa Zawadzkiego przy Akademii w Wilnie. Priedas prie: *Kuryer Litewski*, 1816, nr 45, 5 czerwca.

204 *Katalog duplikat Biblioteki Puławskiej, których licytacja ma odbyć się dnia 29 września i następných*

1829 r. w Warszawie. Ułożony i do druku podany przez Karola Sienkiewicza. Puławy: Drukarnia Biblioteczna, 1829. Nr. 659, 1349, 1859.

205 *Dziennik Wileński*, 1823, t. 2, nr 8, s. 478: SUCHODOLSKI, Julian. *Opisanie Oceaniki podług P. Malte-Brun*. Wilno: druk. XX. Bazylianow, 1822. 8°.

206 *Dziennik Wileński*, 1823, t. 1, nr 1, s. 125: DROHOJOWSKI, Józef. *Pielgrzymka... Reformata do Ziemi świętej, Egiptu, niektórych wschodnich i południowych krajów*. Odyta w roku 1788, 89, 90 i 91. 2 t. Wilno: druk. Bazylianów, 1822. 8°.

207 *Dziennik Wileński*, 1820, t. 2, nr 3, s. 376: LENARTOWICZ, Benedykt. *Wykład niektórych żyć uczących miejsce pisma s. kształt pieśni, baiek i powieśni*. Wilno: Druk Bazylianow, 1819.

208 *Dziennik Wileński*, 1824, t. 1, nr 1, s. 381.

209 NEZABITAUSKIS-ZABITIS, Kajetonas Rokas. *Surinkimas Wysokiu Rasztu Lietuviszku. Iš Naujas mokslas skaitymo dėl mažų vaikų Žemaičių ir Lietuvos*. Fotogr. leid. Vilnius, 1996, p. 52–55.

210 SZCZEPANIEC, Józef. *Drukarstwo – księgarsstwo*. In *Słownik literatury polskiego oświecenia*. Wrocław, 1996, s. 83.

211 [BARBERI, Giovanni?]. *Zycie Jozefa Balsamo Znanego...*

Kompleksinis Vilniaus bazilijonų spaustuvės veiklos tyrimas leido nustatyti materialines sąlygas, lėmusias bazilijonų spaudos darbų raidą ir nuosmukį. Nustatyta, kad lokalizacija vienuolyno teritorijoje buvo palanki spaustuvės veiklai, nes pats vienuolynas buvo įsikūręs svarbiame religiniame bei prekybiniame LDK sostinės centre netoli Aušros vartų. Iki XVIII a. pabaigos spaustuvė galutinai buvo perkelta į specialų vienuolių korpuso priestatą, didėjo tarnybinių patalpų skaičius. Nepaisant lokalizacijos vienuolyno valdoje, spaustuvė nebuvo vienuolyno nuosavybė, išskyrus laikotarpį iki 1673 m., apie kurį vis dar stokojama pakankamų duomenų. XVII a. spaustuvės steigėjai ir fundatoriai buvo Rytų apeigų katalikų bažnyčios metropolitai, o XVIII a. antroje pusėje – Lietuvos bazilijonų provincijos vyresnybė. Neatsitiktinai vienintelė LDK valdovo privilegija, liečianti Vilniaus bazilijonų spaustuvę, 1768 m. buvo suteikta Lietuvos provincijos valdovams. Pažymėtina, kad iki 1768 m. teisinė spaustuvės padėtis buvo grindžiama teise spausdinti knygas, kurią 1633 m. Vilniaus bazilijonų vienuolynas paveldėjo iš Rytų apeigų katalikų Švč. Trejybės brolijos.

Tyrimo metu nustatyta nemaža dalis spaustuvės personalo²¹²: XVII a. – 3 darbuotojai (pasaulietis ir du bazilijonai), XVIII a. – 4 spaustuvininkai bazilijonai, XIX a. pirmos pusės – 5 spaustuvininkai (visi samdomi pasauliečiai), taip pat XVIII a. antros pusės–XIX a. pradžios 6 prefektai. Dar vienas nustatytas valdytojas, Markelas Solokajus, buvo paskirtas 1838 m. liepos 1 d., kai spaudos darbai nebeatnaujinami. Hipotetiškai galima teigti, kad geriausiu veiklos laikotarpiu (1760–1800) spaustuvę aptarnavo apie 20 žmonių. Į spaustuvės prefekto pareigas buvo skiriami išsilavinę vienuoliai, turėję kunigo išventinimus. Už darbą jie gaudavo drabužių ir maitinimą²¹³. Prefektai gebėjo organizuoti pelningą veiklą, tačiau tarp jų nebuvo pasižymėjusių literatūrine kūryba arba inicijavusių originalią leidybos programą. 1777–1793 m. ypač sėkmingai spaustuvei vadovavo Niceforas Neniczius. Už ypatingus nuopelnus provincijos vyresnybės nutarimu 1784 m. jam skirta 200 auksinų pensija ir vėliau suteiktas garbingas spaustuvės rektoriaus vardas.

Pelningiausiu veiklos laikotarpiu spaustuvėje buvo įrengtos 4 knygų spausdinimo staklės ir vienos staklės raižinių spaudai, užsienyje įsigyta kokybiškos įrangos. XIX a. ketvirtame dešimtmetyje staklių skaičius padidėjo iki penkių, tačiau visa techninė įranga dėl susidėvėjimo labai prastėjo. XVIII a. antroje pusėje–XIX a. pradžioje panašų skaičių staklių turėjo ir kitos stambios ATR spaustuvės (1777 m. Vilniaus akademijos spaustuvėje veikė 5 staklės, 1784 m. Varšuvos Michało Grölla spaustuvėje – 4, XIX a. pradžioje Vilniaus pijorų spaustuvėje – 4). Tyrimo metu nepasitvirtino istoriografijoje pasitaikanti nuo-

monė, kad 1811 m. spaustuvėje buvo 11 staklių. Prie spaustuvės veikė raidžių liejykla, knygrišykla, knygynas. Spaustuvėje buvo atliekami įvairūs spaudos darbai: spausdinamos knygos, brošiūros, natų leidiniai, religinio turinio paveiksliukai, akcidentinė spauda. Apskritai knygų gamybos procesas buvo gana gerai organizuotas ir leido spaustuvei nenutrūkstamai ir pelningai veikti kelis dešimtmečius. Tačiau spaustuvės prefektai nesistengė plėtoti knygų platinimo kanalų. Prekiauti knygomis ėmėsi tarpininkaujantys vienuolynai, knygynai ir leidėjai. Pati spaustuvė nesugebėjo organizuoti efektyvaus pardavimo. Silpną knygų prekybą liudija įvairių asmenų ir įmonių skelbimai apie I. Karpińskio knygos *Geografijos leksikonas (Lexykon geograficzny, 1766)* pardavimą, kurie pasirodydavo Lietuvos ir Lenkijos periodikoje nuo 1768 iki 1829 m. Tik keliems leidiniams buvo paskelbta prenumerata. Galima teigti, kad ne tik politinis Rusijos administracijos spaudimas, bet ir silpna knygų platinimo vadyba XIX a. pradžioje sukėlė spaustuvės stagnaciją.

Santrumpos

ANB – Austrijos nacionalinė biblioteka,	PSZRI – Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii
ASDSZR – Arkeograficheskii sbornik dokumentov, odnosyashchikhsya k istorii Severo-Zapadnoi Rusi	RMAIIB – Rusijos mokslų akademijos Istorijos instituto biblioteka (Sankt Peterburgas)
ATR – Abiejų Tautų Respublika	RVIA – Rusijos valstybinis istorijos archyvas (Sankt Peterburgas)
LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė	VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
LMAB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius	VUB RSS – Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius
LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas	

Šaltiniai ir literatūra

Nepublikuoti šaltiniai

1. *Apie įvairių knygų lenkų, rusų k. spausdinimą 1829–1837 m. Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyno spaustuvėje.* LMAB RS, F41–488.
2. *Apie Josifą Nike, buvusį Vilniaus bazilijonų spaustuvės rinkėją.* 1826 m. LVIA, F. 567, ap. 2, b. 1838, 11 lap.
3. *Byla dėl bazilijonų spaustuvės tarnautojų Kral-kovskio, Burdzilovskio, Jundzilos ir Zakrčevskio patraukimo į teismą.* 1824 m. LVIA, F. 378, 1824 m., b. 267, 8 lap.
4. *Byla dėl spaustuvės pavaldumo Vilniaus Švč. Trejybės vienuolynui ir dėl jos knygų išpardavimo.* 1835–1847 m. LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 48.

212 Iki šios dienos istoriografijoje paminėti XVII a. 3 darbuotojai, XIX a. pradžios 4 spaustuvininkai ir XVIII a. antros pusės–XIX a. pradžios

3 prefektai. 213 RVIA, F. 823, ap. 3, b. 506, lap. 405v; ANB, SN 3849, lap. 436v.

5. *Leidimas Merkeliui Solokajui ir Titui Inickiui laisvai vykti į Vilniaus bazilijonų vienuolyną*. 1834 m. VUB RS, F5–F115–30942.
6. *Lietuvos bazilijonų provincijos kanoninės vizitacijos*. 1793–1798 m. ANB, SN 3849.
7. *Lietuvos bazilijonų provincijos kanoninės vizitacijos*. 1777–1778 m. RVIA, F. 823, ap. 3, b. 506.
8. *Lietuvos bazilijonų provincijos mirusiųjų bazilijonų katalogas su trumpomis biografinėmis žiniomis*. XVIII a. antra pusė–XIX a. pradžia. RMAIIB, Kolekcija 52, ap. 1, b. 305.
9. *Lietuvos bazilijonų vienuolynų pakvitavimai*. 1811–1812 m. VUB RS, F5–F114–30893–30894, 2 lap. F5–F115–30964, 1 lap.
10. *Maldaknygių ir dvasinių knygų, esančių Vilniaus bazilijonų knygyne, katalogas*. 1800 m. LVIA, F. 634, ap. 3, b. 130, lap. 11r–11v.
11. *Medžiaga, liečianti Vilniaus bazilijonų spaustuotę*. 1800–1828 m. LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 394.
12. *Metropolitо C. Zochowskio testamentas*. 1693 m. spalio 18 d. (1783 m. nuorašas iš Gardino miesto knygu). VUB RS, F4–35484(A–2132)–35492(A–2132), lap. 3v.
13. *Mirusių bazilijonų katalogas*. 1743–po 1772 m. VUB RS, F3–1837, lap. 63r–74v.
14. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų spaustuvės prefekto Niceforo Nenicziaus pakvitavimas Kobrino bazilijonų vienuolyno vyresniajam Liucijui Woińilowicziumi*. 1781 m. VUB RS, F4–(A6) 773.
15. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno Dienynas*. 1758–1781 m. LVIA, F. 1178, ap. 1, b. 374. (Dalis Dienyno skelbta: *Arkheografičeskii sbornik dokumentov, otnosyashchikhsya k istorii Severo-Zapadnoi Rusi*. T. 10. Vil'na, 1874, s. 308–340).
16. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno inventorius*, 1837. LMAB RS, F4–220.
17. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno išlaidų ir pajamų knyga*, 1799–1806. LMAB RS, F41–82.
18. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno vizitacijos aktas*. 1774 m. vasario 21 d. RMAIIB, kolekcija 52, ap. 1, b. 297. (Spaustuvės aprašymas skelbtas: NIKOŁAJEW, Mikoła. Drukarnia klasztoru Św. Trójcy w Wilnie w świetle nowych dokumentow archiwalnych. In *Książka ponad podziałami*. Lublin, 2007, s. 175–182).
19. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno vizitacijos aktas*. 1823 m. gegužės 5 d. VUB RS, F4–(A750) 28491.
20. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno vizitacijos aktas*. 1823 m. gegužės 5 d. (kopija). LMAB RS, F41–83.
21. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno vizitacijos aktas*. 1804 m. liepos 21 d. VUB RS, F4–(A752) 28493.
22. *Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno vizitacijos aktas*. 1804 m. lapkričio 29 d. VUB RS, F4–(A755) 28497.

Publikuoti šaltiniai

23. *Akademijos laurai* = Laureae Academicae / parengė Morkus Svirskas ir Irena Balčienė ; įvadą parašė Romanas Plečkaitis. Vilnius, 1997. 411 p.
24. ABRAMAVA, Ina. Gramata Stanislava Augusta bazyľ'yanam Litouskai pravintsyi 1768 goda. In *Vitsebski sshytak*: gistorychny navukova-papulyarny chasopis. Vitsebsk, 1996. Vyp. 2, s. 70–71.
25. Akty, izdavaemye Vilenskojy arkheograficheskoyu komissiey. T. 9. Vil'na, 1878.
26. *Arkheograficheskii sbornik dokumentov, otnosyashchikhsya k istorii Severo-Zapadnoi Rusi*. T. 9, Vil'na, 1870; t. 10. Vil'na, 1874; t. 12, Vil'na, 1900.
27. BALIK, Boris I. „Katafal'k chernechii“ Vasiliyan XVII–XVIII st. (Rukopisna zbirka zhittepisiv Vasiliyan). *Analecta OSBM*, sectio II, vol. 8. Rome, 1973.
28. NIKOŁAJEW, Mikoła. Drukarnia klasztoru Św. Trójcy w Wilnie w świetle nowych dokumentow archiwalnych. In *Książka ponad podziałami*. Lublin, 2007, s. 175–182.
29. *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii*, t. 26 (1800–1801); (vtoroe sobranie), t. 7 (1832).
30. SKRUTEN', Iosafat. Zhittepisi Vasiliyan (Vii-mok z rukopisnogo zbirnika mitr. L'va Kishki). In *Zapiski china Svyatogo Vasiliya Velikogo* (Analecta OSBM). T. 2, vip. 3–4, Zhovkva, 1927.

31. *Sobranie drevnikh gramot i aktov gorodov Vil'ny, Kovna, Trok, pravoslavnykh monastyrei, tserkvei i po raznym predmetam*. Ch. 2. Vil'na.
- Senieji leidiniai ir periodika
32. [BARBERI, Giovanni?]. *Zycie Jozefa Balsamo Znanego Pod Imieniem Hrabi Cagliostro I* [tłumacz] J[erzy]. G[rzegorz]. K[niażewicz]. W Wilnie: w Drukarni XX. Bazylianow, [1793]. 4°.
33. BOROWIK, Teodozy. *Historia, abo Powiesc zgodliwa... o obrazie Przczystey Panny Maryey Zyrwickim cudotwornym...* i iuż to drugi raz w druk podana. W Wilnie: w drukarni oycow Bazylianow przy Cerkwi Świętej Trycy, 1629. 4°.
34. BRZOSTOWSKI, Paweł Ksawery. *Ustawy stosujące się do dobrego porządku... w dobrach Pawłowicze czyli Mereczu przepisane w roku 1769*. [W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Bazylianow, 1771]. 2°.
35. *Celsissimo... Principi Ignatio Jacobo Massalski Episcopo Vilnensi... die suae celsitudinis natali monasterium Vilnense Ordinis S. Basilii M... D. D. D.* [Vilnius: Bazilijonų sp.], 1783. 4°.
36. *Cerenissimo... Domino Stanislao Augusto Regi Polonarium, Magno Ducis Lituaniae... laude, recognosceret Basilia Lituana Provincia...* [Vilnius]: Typis Basilianis Vilnensibus, 1784. 4°.
37. *Constitutiones examinandae et seligendae in futuris capitulis sive constitutiones in monasterio Hoscensi formatae... provinciae Litvanae vulgatae*. Vilnae: typis Basilianis, 1773. [8°].
38. *Directorium divini officii juxta ritum monasticum... in commodum monachorum sub regula S.P.N. Benedicti...* Vilnae: Typis Basilianis, 1837.
39. *Directorium divini officii recitandi missarumque... fratrum B.V.D.G. Mariae de Monte Carmelo A.R.O. pro Fratribus et Sororibus Provinciae Lithuanae... in annum Domini... 1836 dispositum*. Vilnae: Typis Basilianis, 1835. 8°.
40. *Directorium horarum canonicarum et missarum... pro fratribus... ordinis S.P.N. Francisci... pro anno domini 1836*. Vilnae: Typis Basilianis, 1835. 8°.
41. *Directorium horarum canonicarum et missarum...* Vilnae: typ. Basilian., 1837. 8°.
42. DROHOJOWSKI, Józef. *Pielgrzymka... Reformata do Ziemi świętej, Egiptu, niektórych wschodnich i południowych krajów*. Odyta w roku 1788, 89, 90 91. 2 t. Wilno: druk. Bazylianów, 1822. 8°.
43. *Dziennik handlowy*, 1787, t. 3 (cz. 7, 8 i 9), wrzesień. 8°.
44. *Dziennik Wileński*, 1820, t. 2; 1823, t. 1, 2; 1824, t. 1, nr 1.
45. *Gazeta Warszawska, Suplement*, 1776, nr 88, 2 listopada; 1776, 30 listopada, nr 96.
46. *Gazety Wileńskie, Suplement*, 1763, nr 17, 23 kwietnia.
47. *Gazety Wileńskie*, 1791, nr. 41, 8 października.
48. HUBCZYŃSKI, Ignacy. *Zakon trzeci braci kaznodzieiow*. Cz. 1. W Wilnie: w Drukarni J. K. M. XX. Bazylianow, 1779. 8°.
49. KAPIŃSKI, Hilarion. *Lexykon geograficzny*. W Wilnie: w drukarni J. K. M. XX. Bazylianow, 1766. 4°.
50. KIRYAT, Ambroży. *Teologia dogmatyczna z autorów... dobrze zasłużonych wyjęta*. W Wilnie: druk. Bazylianow, 1799. 4°.
51. KIRYAT, Ambroży. *Teologia dogmatyczno-moralna...* W Wilnie: druk. Bazylianow, 1806. 4°.
52. KULCZYŃSKI, Ignacy. *Menologium bazylianskie, to iest, Zywoty świętych panskich*. W Wilnie: w drukarni J.K.M. XX. Bazylianow, 1771. 2 d.; 2°.
53. *Kuryer Litewski*, 1809, nr. 53.
54. LENARTOWICZ, Benedykt. *Wykład niektórych żyć uczących miejsce pisma s. kształt pieśni, baiek i powieśni*. Wilno: Druk Bazylianow, 1819.
55. MENNITI, Piotr. *Szkoła Bazylianska zamysłująca nauki dla dobrego wychowania nowicuszow y professow Z. S. Bazylego W.* W Wilnie: w drukarni J. K. M. XX Bazylianow, 1764. 4°.
56. MIKOŁAJOWICZ, Mikołaj. *Lachryma, albo Łzy serdecznie smutne chrześciańskie...* W Wilnie: u Wielebnych Oyców Bazylianów, 1640. 4°.

57. *Nabozenstwo skuteczne do Najswiętszego Serca Jezusowego...* W Wilnie: druk. Bazyljanow, [1773]. 12°.

58. *Nauka jako veriti maet kazbdyi*. V Vil'ne: v drukarni tykh zhe ottsov [i. e. monastyre vilenskom zhivoe zhivonachal'noe Troitsy], 1628. 8°.
59. NEREZIUSZ, Jan Hieronim. *Kazania o Przenajdosztoyniejszey Matce Boskiey Maryi Pannie na wszystkie iej uroczystosci*. W Wilnie: druk. Bazyljanow, 1774. 8°.
60. SKARBK-WAŻYŃSKI, Porfiriusz. *Omnibus et singulis Ordinis et Provinciae Nostrae Monachis... precatur*. [Vilnius: Bazyljonų sp., 1786]. 4°.
61. SKARBK-WAŻYŃSKI, Porfiriusz. *Omnibus et singulis Ordinis et Provinciae nostra Monachis... precamur*. [Vilnius: Bazyljonų sp., 1784]. 4°.
62. SUCHODOLSKI, Julian. *Opisanie Oceaniki podług P. Malte-Brun*. Wilno: druk. XX. Bazyljanow, 1822. 8°.
63. Wiadomosci Warszawskie. *Suplement*, 1768, 13 kwietnia.

Bibliografijos ir katalogai

64. ESTREICHER, Karol. *Bibliografia polska*. Kraków, 1872–1951. 34 t.
65. *Katalog duplikat Biblioteki Puławskiej, których licytacja ma odbyć się dnia 29 września i następnych 1829 r. w Warszawie*. Ułożony i do druku podany przez Karola Sienkiewicza. Puławy: Drukarnia Biblioteczna, 1829. XVII, [1], 336 s.
66. Katalog ksiąg polskich znajdujących się w księgarni Jozefa Zawadzkiego przy Akademii w Wilnie. *Priedas prie: Kuryer Litewski*, 1816, nr 45, 5 czerwca.
67. *Knygos lietuvių kalba*. T. 1: 1547–1861. Sudarytojai: Eleonora Binkytė... [et al.]; atsak. red. Antanas Ulpis. Vilnius, 1969.
68. NEZABITAUSKIS-ZABITIS, Kajetonas Rokas. *Surinkimas Wysokiu Rasztu Lietuviszku. Iš Naujas mokslas skaitymo dėl mažu vaikų Žemaičių ir Lietuvos*. Fotogr. leid. Vilnius, 1996, p. 52–55.
69. *XVII a. Lietuvos lenkiškos knygos*: kontrolinis sąrašas. Parengė Marija Ivanovič. Vilnius, 1998.

Literatūra

70. ABRAMOWICZ, Ludwik. *Cztery wieki drukarstwa w Wilnie, 1525–1925*. Wilno, 1925.
71. CUBRZYŃSKA-LEONARCZYK, Maria. *Oficyna supraska 1695–1803*: Dzieje i publikacje unickiej drukarni ojców bazyljanów. (Prace Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki. Narodowej, 3). Warszawa, 1993. 227 s.
72. DECYK-ZIĘBA, Wanda. *Lexykon geograficzny bazyljanina Hilariona Karpińskiego*: studium historycznojęzykowe (wybrane zagadnienia). Warszawa, 2009. 326 s.
73. DIKOVSKII, Nikolai Romanovich. *Bazilianskii orden i ego znachenie v zapadnorusskoi uniatskoi tserkvi v XVII i v nachale XVIII stoletiya – do Zamoiskogo provintsial'nogo sobora 1720 g. Grodnenskie eparkhial'nye vedomosti*. 1906, № 31.
74. *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. Z. 5, Wielkie Księstwo Litewskie. Opracowali Alodia Kawecka-Gryczowa oraz Krystyna Korotajowa i Wojciech Krajewski. Wrocław; Kraków, 1959, s. 40–45.
75. GETKA, Joanna. *Polskojęzyczne druki bazyliańskie (XVIII wiek)*. Warszawa, 2013. 344 s.
76. ISAEVICH, Yaroslav. *Ukrainske knigovidannya*: vitoki, rozvitok, problemi. Lviv, 2002. 520 s.
77. JAROSZEWICZ-PIERESŁAWCEW, Zoja. *Druki cyrylickie z oficyn Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVIII wieku*. Olsztyn, 2003. 305 s.
78. KAZHURO, Inna. *Katalog knizhnogo magazina vilenskikh bazilian 1800 goda*. In *Rumyantsevskie chteniya – 2017*: 500-letie izdaniya pervoi slavyanskoi Biblii Frantsiska Skoriny: stanovlenie i razvitie kul'tury knigopechataniya: Materialy mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii (18–19 aprelya 2017). Chast' 1. Moskva, 2017, s. 230–235.
79. KAZURO, Ina. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaustuvių privilegijos*. *Knygotyra*, 2017, t. 68, p. 38–82.
80. KHMAL'NITSKAYA, Lyudmila Uladzimiraina. *Z gistoryi Vitsebskaga bazyli'anskaga*

- klyashtara. In *Gistarychna-Arkhealagichny Zbornik*. Minsk, 1994, Numar 4, s. 201–216.
81. KLIMOV, Sergei Mikhailovich. *Baziliane*. Mogilev, 2011. 149 s.
82. MERKYS, Vytautas. Lietuvos poligrafijos įmonės 1795–1915 m. Iš *Spauda ir spaustuvės*. Vilnius, 1972, p. 142–250. (Iš lietuvių kultūros istorijos; t. 7).
83. MILOVIDOV, Aleksandr Ivanovich. Obraztsy shriftoiv i ornamentov vilenskoj (troitskoj) i suprasl'skoj tipografii (XVII i XVIII vv.). In *Opisanie slavyano-russkikh staropechatnykh knig Vilenskoj Publichnoj biblioteki (1491–1800 gg.)*. Vil'na, 1908, s. 155–160.
84. NAUMOW, Aleksander. Przedmowy metro-polity Cypriana Żochowskiego w wileńskim służebniku z 1692 roku. *Acta Polono-Ruthenica*, II, Olsztyn, 1997, s. 81–90.
85. NAVICKIENĖ, Aušra. Bazilijonų spaustuvė. Iš *Knygotyra*: enciklopedinis žodynas. Vilnius, 1997, p. 43–44.
86. NIKALAEU, Mikalai. *Gistoryya Belaruskaj knigi*. T. 1: Knizhnaya kul'tura Vyalikaga knyastva Litouskaga. Minsk, 2009. 424 p.
87. PETRAUSKIENĖ, Irena. Bazilijonų spaustuvė. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 2. Vilnius, 2002, p. 738.
88. PETRAUSKIENĖ, Irena. Valdovų XVI–XVIII a. privilegijos – Lietuvos spaudos istorijos šaltinis. *Knygotyra*, 1988, t. 15 (22), 1 sąs., p. 43–51.
89. PETRAUSKIENĖ, Irena. *Vilniaus akademijos spaustuvė: 1575–1773*. Vilnius, 1976. 248 p.
90. PIDŁYPCZAK-MAJEROWICZ, Maria. *Bazylianie w Koronie i na Litwie*. Szkoły i książki w działalności zakonu. Warszawa; Wrocław, 1986. 272, [2] s.
91. POCHINSKAYA, Irina Vasil'evna. *Staroobryadcheskoe knigopechatanie XVIII-pervoi chetverti XIX vekov*. Ekaterinburg, 1994. 182, [2] s.
92. PODHORSKI-OKOŁÓW, Leonard. Książd z Cyryna. *Pamiętnik Literacki*: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej, 1954, 45/3, s. 44–77.
93. SHUL'KINA, G. Ya. Rol' vil'nyusskoj tsenzury v razvitii izdatel'skogo dela v 1803–1832 godakh. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1967, t. 4, p. 99–119.
94. SZCZEPANIEC, Józef. Cenzura. In *Słownik literatury polskiego oświecenia*. Pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej. 2-e wyd., posz. i popr. Wrocław, 1996, s. 43–50.
95. SZCZEPANIEC, Józef. Drukarstwo – księgarstwo. In *Słownik literatury polskiego oświecenia*. Pod redakcją Teresy Kostkiewiczowej. 2-e wyd., posz. i popr. Wrocław, 1996, s. 83.
96. SHCHERBITSKII, Osip. *Vilenskii Svyato-Troitskii monastyr'*. Vil'na, 1885. 190, iii s.
97. VAVRIK, Mikhailo. Tserkovni drukarni i vidannya v Ukrain'skii katolits'kii tserkvi 17-go stol. *Analecta OSBM*, 1974, sectio 2, vol. 9(15), s. 111–123.
98. VAVRIK, Mikhailo. Naris rozvitku i stanu Vasiliyans'kogo china XVII–XX st.: Topografichno-statistichna rozvidka. *Zapiski CHSVV*, seriya 2, sektsiya 1. Rim, 1979. 219 s.
99. ZĄBKOWSKI, Franciszek. *Teoria sztuki drukarskiej zastosowana do praktyki*. Warszawa, 1832. iv, 228 s.
100. ZERNOVA, Antonina Sergeevna. Tipografiya Mamonichei v Vil'ne (XVII vek). *Kniga*: Issledovaniya i materialy, (Moskva), 1959, sb. 1, s. 167–223.

Ina Kažuro

Summary

The printing house of the Vilnius Basilian monastery stands out as one of the oldest and largest printing houses of the Eastern Rite Catholic Church and the Grand Duchy of Lithuania, the activities of which lasted about 200 years. In this printing house, books were printed in the Polish, Latin, ecclesiastical Slavonic, Lithuanian and Latvian languages. Furthermore, among the books printed by the Basilians were the pieces printed in Italian, French, Greek and English. Following the abolition of the Eastern Rite Catholic Church in 1839, printing operations were not resumed. Instead, all printing equipment was sold out to the printers Teofilius Gluksberg and Abrahami Dworzec as well as to the townsman Gronim Pupkin. The article is the first attempt ever to analyse the organizational aspects of activities in the said printing house such as its localization and premises, legal situation, managers and employees, technical equipment and sales of the printed material. Research of material conditions makes it easier to establish the factors that have contributed to the development and decline of printing activities as well as identify the causes of multilingual multi-denominational printing output in this institutional enterprise. Such research is aimed to better understand the Lithuanian printing business up to the 19th century and provide background information for more comprehensive research in the fields of reading culture, the history of the Basilian order, social history and material culture of Vilnius.

Throughout all the periods of its activity, the print shop was located in the territory of the Vilnius Basilian Monastery in the old part of the city close to the Sharp Gates (*Lith.* Aštrieji vartai), currently the Gates of Dawn (*Lith.* Aušros vartai). The localization of the Basilian Monastery in the old centre of religious culture and crafts was favourable to developing the activities of the printing house. The founders and sponsors of the 17th century printing house were the metropolitan archbishops of the Eastern Rite Catholic Church, whereas in the second half of the 18th century the sponsorship was taken over by the superiors of the Lithuanian Basilian Province. Until the year 1768, the legal situation of the printing house was based on the right to print books, inherited by the Vilnius Basilian monastery in 1633 from the Vilnius Holy Trinity Fraternity belonging to the Eastern Rite Catholic Church. In 1768, King and Grand Duke Stanislaw Augustus granted the Lithuanian Basilians a special privilege for the printing house, allowing to transfer the Vilnius printing house to Vitebsk, but this privilege was never taken advantage of.

The research made it possible to identify a considerable part of the staff working at the printing house. Thus, in the 17th century, the printing shop employed 3 staff members (1 townsman and 2 Basilians), in the 18th century, 5 printers-Basilians were working in the printing house, and in the first half of the 19th century, 5 printers were employed (all of them were hired secular

persons). During the period from the second half of the 18th century to the start of the 19th century, in total six prefects were appointed to manage the printing house activities. During the research, the name of one more manager of the printing house – Markel Solokaj – was established. He was appointed as prefect on July 1, 1838, when printing activities were no longer resumed. Hypothetically it could be stated that during the most profitable period of activity, that is, during the period of 1760–1800, printing activities were carried out by about 20 persons. As a rule, the prefects appointed to run the printing house were chosen from the educated monks having the priest's ordinances. Among the prefects, priest Nicefor Nenicz (1777–1793) was the most successful in running the printing house. In 1760–1800, 4 book-printing machines and 1 one-piece machine for carving press as well as other quality equipment purchased in foreign countries was installed at the printing house. In addition, a letter foundry, a bookbindery and a bookstore were operating in close proximity to the printing house. The printing house conducted a wide range of printing activities such as printing of books, brochures, sheet music and images of religious content, was specialising in accidental printing, etc. In general, the book production process was fairly well organized, and this allowed the printing press to operate continuously and profitably for several decades. However, the prefects of the printing house did not put any effort into developing book distribution channels. Under the circumstances, mediating monasteries, bookshops and publishers started the business of trading books. The print shop itself was not able to organize effective sales. The weak and shaky book trade is evidenced by the announcements of various individuals and companies about the sales of the book *Lexykon geograficzny* by I. Karpiński (1766), the publication of which appeared among the Lithuanian and Polish periodicals from 1768 to 1829. Only some issues of the publication were subscription-based. It could be concluded that it was not only the political pressure of the Russian administration, but also the weak management of book distribution that led the printing press in early 19th century to stagnation.

KEY WORDS: Vilnius Basilian printing house, Basilian Order, book history of Grand Duchy of Lithuania.

*Įteikta 2017 m. liepos 5 d.
Priimta 2017 m. rugsėjo 18 d.*